

РЕЗЮМЕТА НА НАУЧНИТЕ ТРУДОВЕ
на ДОЦ. Д-Р ПАРАСКЕВА МАНЧЕВА, Д.М.Н.

представени за участие в конкурс за заемане на академична длъжност
„Професор“ в област на висшето образование 7. Здравеопазване и спорт,
професионално направление 7.1. Медицина, специалност „Социална медицина и
организация на здравеопазването и фармацията (експертиза на работоспособността)“

Представените научни трудове са общо 61 броя, групирани в две части:

I. Включени в справка по образец, доказваща изпълнение на минималните изисквания за заемане на академична длъжност „професор“, съгласно ЗРАСРБ от 2018 г.

Критерий А

ПОКАЗАТЕЛ 1. Дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“ – 1 брой;

Критерий Б

ПОКАЗАТЕЛ 2. Дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“ – 1 брой;

Критерий В

ПОКАЗАТЕЛ 3. Публикуван хабилитационен труд – монография – 1 брой;

Критерий Г

ПОКАЗАТЕЛ 7. Публикации в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация – 1 брой;

ПОКАЗАТЕЛ 8. Публикации в списания с научно рецензиране, нереперирани в световноизвестни бази данни с научна информация – 25 броя.

ПОКАЗАТЕЛ 9. Публикувана глава от колективна монография – 1 брой.

Критерий Е

Показател 20. Публикуван университетски учебник – 1 брой.

II. Извън участващите в доказателствения материал за покриване на минималните изисквания за заемане на академична длъжност „професор“

А) Публикации, свързани с дисертационния труд за ОНС „доктор“ – 5 броя;

Б) Публикации, свързани с дисертационния труд за ОНС „доктор на науките“ – 11 броя;

В) Пълнотекстови публикации в чужди научни списания – 4 броя;

Г) Пълнотекстови публикации в български научни списания – 10 броя.

I. ВКЛЮЧЕНИ В СПРАВКА ПО ОБРАЗЕЦ, ДОКАЗВАЩА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МИНИМАЛНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ ЗА ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНА ДЛЪЖНОСТ „ПРОФЕСОР“, СЪГЛАСНО ЗРАСРЪ ОТ 2018 Г.

КРИТЕРИЙ А

ПОКАЗАТЕЛ 1. Дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“

1. Правно съзнание за евтаназия и качество на живот при пациенти с трайно намалена работоспособност. МУ-Варна. 2013.

КРИТЕРИЙ Б

ПОКАЗАТЕЛ 2. Дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“

1. Медико-социални проблеми на инвалидността в системата на медицинската експертиза. МУ-Варна. 2018.

КРИТЕРИЙ В

ПОКАЗАТЕЛ 3. Публикуван хабилитационен труд – монография – 1 брой

1. Манчева П. Инвалидност с ТЕЛК – проблеми и решения. 2018; МУ-Варна; СТЕНО ISBN 978-954-449-968-6 ISBN 978-619-221-142-4

Инвалидността е рисково явление в живота на човека, което се нуждае от защитата на социалната държава. Историческото развитие на обществата бележи икономически затруднения, в анализирането на които стигаме до неизбежното сравняване на финансовите разходи на здравната и социалната системи със социалните ползи за болния и за неговото семейство. Безспорно ръстът на изплатените инвалидни пенсии е от значение, но с много по-голяма стойност за болния човек с увреждане е сътрудничеството на всички институции, въвлечени в процеса на вземане на решения по проблемите на инвалидността. Дългогодишните надежди на държавата и обществото за ефектите от това сътрудничество са насочени към увеличаване на броя на хората с увреждания, при които е постигната комплексна рехабилитация, социална и трудова реализация.

Настоящата книга има за цел да представи по възможно най-обхватния и систематичен начин недостатъците във функционирането на системата на медицинската експертиза и последиците върху болния човек. Новите възможности в последната глава на монографията дават реалистични решения на проблемите на инвалидността у нас. Дългогодишният опит на автора като експерт по вътрешни болести в териториалните експертни лекарски комисии, допълнен от специализацията по обща медицина, физикална терапия и рехабилитация и юридическата правоспособност, ги представя по един специфичен и същевременно комплексен начин.

Акцентите в книгата могат да бъдат от полза както за лекари и юристи, така и за всеки бивш, настоящ или бъдещ пациент с инвалидизиращи заболявания, променили качеството на неговия живот.

ISBN 978-954-449-968-6
ISBN 978-619-221-142-4

www.stenobooks.com

ИНВАЛИДНОСТ С ТЕЛК – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ

Параскева Манчева

ИНВАЛИДНОСТ с ТЕЛК

ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ

ПАРАСКЕВА МАНЧЕВА

СТЕНО®

DISABILITY WITH TEMC - PROBLEMS AND SOLUTIONS

The Handicap is a medico-social and juristic phenomenon, which provokes the researchers to look for the different sides of its multidimensionality. It is a condition that concerns the dangerous occurrences in the human's life and needs the protection of the government in the form of assurance. The global development more often has a tendency of increase of disabled people, which cannot solve their everyday problems on their own. Due to congenital impairment or acquired diseases their physical and psycho-social opportunities are reduced. In Bulgaria these people go through Territory Expert Medical Commission (TEMC) in order to receive medical evaluation for their health condition. The medical factors, that are evaluated by the Commissions, are connected with the nosological appurtenance and character of the illness, without following the opportunities for adaption to the new working conditions. The financial dimensions of the functioning of the medical system expertise in Bulgaria aren't insignificant, but a lot more important than them are the social advantages – for the society, the disabled person and his family. The analysis of TEMC's work establishes a lot of problems with the "forgotten" preventive and labor-professional Commission's functions as one of the most important consequence. It is established that even if we create a legal precondition for diagnostic and prophylactic functions for TEMC the Bulgarian citizens won't look at this institution as an opportunity for and improvement in their health state and getting back their working capacity. The disabled people take rehabilitation, financed from the National health insurance registry as not enough, they look for social privileges and handicap pensions from TEMC and face the hardships of the procedure in order to receive them like the Commission's problems during their work for example. Alarming is the fact, that a positive change in their state and quality of life after TEMC-evaluation is missing, even though all the rights are legally achieved. The disabled people come to the conclusion that the Bulgarian government doesn't help the social integration. The expected result from the effectively functioning TEMC and Agency for Social Assistance are connected with increase of the disabled people with an achieved rehabilitation of the handicap, lowering of the degree of disability and going back to the labor market. The achievement of that kind of aim helps for the removing of the barriers during the rehabilitation events, the selection of the optimal technical resources and the delivery of social services. This way the desired from everyone social inclusion of the disabled people, becomes real and achievable in an earlier state.

The solution of the problems of the handicapped person and recovery based on the principle of social justice, expect political will for working changes in the new TEMC conception. In the countries with developed democracy a leading role has the social example of expertise, and the role of medical diagnostics is secondary. The Bulgarian practice points out the imperfection of the separation of the medical from the social evaluation of disability. We need changes, that will increase the information – creating of a national data basis, electronic record of the handicapped person, improvement of the method for evaluating and programs for successful rehabilitation, systematic accreditation, testing and control over the experts. The cadre crisis among the Commissions can be overcome with an education of experts in the area of social insurance. The effective functioning of one new system needs a working example of a complex medico-social expertise, allowing well-timed and adequate social integration. The book is intended for doctors, medical and law students, postgraduates, and anyone interested.

ИНВАЛИДНОСТ С ТЕЛК – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ

Монографичният труд е с обем от 163 страници, онагледен с 10 таблици и 7 фигури. Използваната литература включва 284 източника. Инвалидността е медико-социално и правно явление, което провокира изследователите да търсят различните лица на нейната многоизмерност. Тя е състояние, което се отнася към рисковите явления в живота на човека и се нуждае от защитата на държавата под формата на престации (осигуряване). Световното развитие все по-отчетливо проявява тенденция към нарастване на броя на хората с инвалидност, които не могат сами да решават своите ежедневни житейски проблеми. Вследствие на вродени увреждания или придобити заболявания техните физически и психосоциални възможности са намалени. В български условия тези хора преминават през ТЕЛК, за да получат медицинска оценка на своето здравословно състояние. Медицинските фактори, които се оценяват от Комисиите, са свързани с нозологичната принадлежност и характера на протичане на заболяването, без да се проследяват възможностите за адаптиране към новите условия на труд. Финансовите измерения на функционирането на системата на медицинската експертиза в България не са маловажни, но с много по-голяма стойност са социалните ползи – за обществото, за човека с инвалидност и за неговото семейство. Анализът на работата на ТЕЛК установява редица проблеми, като най-съществената последица от тях са „забравените“ превантивна и трудово-професионална функции на Комисиите. Установява се, че ако и да е създадена законова предпоставка за лечебно-диагностична и профилактична функции на ТЕЛК, българските граждани не гледат на тази институция като възможност за подобряване на здравния статус и връщане на способността за труд. Хората с увреждания преценяват рехабилитацията, финансирана от Националната здравно-осигурителна каса, като недостатъчна, търсят социални привилегии и инвалидни пенсии от ТЕЛК и приемат трудностите в процедурния път към тях като проблеми в работата на Комисиите. Тревожен е фактът, че липсва позитивна промяна в тяхното положение и качество на живот след ТЕЛК-решението, въпреки че са реализирани напълно законово установените права по него. Хората с увреждания остават с убеждението, че българското законодателство не съдейства за социалната интеграция.

Очакваните резултати от ефективно функциониращи ТЕЛК и АСП се свързват с увеличаване на броя на хората с увреждания, при които е постигната комплексна рехабилитация на инвалидността, понижаване на степента на инвалидност и връщане на пазара на труда. Осъществяването на такава цел способства за премахване на бариерите при извършване на рехабилитационните мероприятия, подбора на оптималните помощни технически средства и доставянето на социални услуги. По този начин става реално и изпълнимо, на един по-ранен етап, желаното от всички социално включване на хората с увреждания. Решението на проблемите на болния човек с инвалидност и възстановяване на принципа на социална справедливост предполага политическа воля за работещи промени в новата концепция за ТЕЛК. В демократичните общества медицинската диагноза и оценка на инвалидността има допълваща роля и се инкорпорира в социалния модел на експертизата. Българската практика изтъква недостатъците на разделянето на медицинската от социалната оценка на инвалидността. Необходими са промени, които да ускорят информационните потоци – създаване на национална база данни, електронно досие на болния човек с инвалидност, подобряване на методиката за оценка и програми за успешна рехабилитация, системно акредитиране, атестиране и контрол на експертните състави. Кадровата криза в Комисиите може да бъде преодоляна с обучение на лекари-експерти в областта на социалното осигуряване. Ефективното функциониране на една нова система се

нуждае от работещ модел на комплексна медико-социална експертиза, позволяваща своевременна и адекватна социална интеграция.

Критерий Г

ПОКАЗАТЕЛ 7. Публикации в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация – 1 брой

1. Mancheva P, Kerekovska A, Nenova G. The dilemma "for" and "against" euthanasia and legal awareness of the disabled. Journal of IMAB. 2016; 22(4):1344-1347.

ABSTRACT

AIM: to study the legal awareness of the disabled and to solve the "for" or "against" euthanasia issue. **MATERIAL AND METHODS:** The study includes 305 polymorbid disabled people and is certificated by the General territorial Expert Medical Commission (LEDC) at University Hospital "St. Marina" Varna for the period October-December 2011. The study uses sociological method - direct and group inquiry and statistical methods: analysis (χ^2), analysis of variance, correlation analysis (r), regression analysis (β). The processing of the results was performed by SPSS v.17.0 for Windows. **RESULTS:** The study of the legal awareness of euthanasia revealed a need for more information among polymorbid disabled people. There is a discrepancy between their more positive, supportive attitude (acceptance of euthanasia) and lack of willingness to actually conduct. The reasons for this can be found in the sporadic public discussions on the debate on euthanasia and in the increased distrust of the health care system. Respondents believe that euthanasia at this stage cannot be imputed as an obligation for the Bulgarian medics. **CONCLUSION:** The legal public awareness issue is essential to protect the rights of the citizens, for the realization of those activities that require strict compliance with the Constitution, laws and regulations. The legal awareness study of the disabled for solution of the "for" or "against" euthanasia issue presents an opportunity to discuss a way out of a hopeless situation for patients in terminal condition.

Keywords: disability, euthanasia, legal consciousness, awareness

РЕЗЮМЕ

ЦЕЛ: проучване на правната осведоменост на хората с увреждания и решаване на проблема „за“ или „против“ евтаназията. **МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ:** Проучването обхваща 305 полиморбидни инвалиди освидетелствани от Обща териториална експертна лекарска комисия (ТЕЛК) към УМБАЛ „Св Марина“ - Варна за периода октомври-декември 2011 г. Изследването използва социологически метод - директно и групово проучване и статистически методи: анализ (χ^2), вариационен анализ, корелационен анализ (r), регресионен анализ (β). Обработката на резултатите беше извършена от SPSS v.17.0 за Windows. **РЕЗУЛТАТИ:** Проучването на правната осведоменост за евтаназия разкри необходимостта от повече информация сред полиморбидните пациенти с инвалидност. Налице е несъответствие между положителното им отношение (приемане на евтаназия) и липсата на готовност за реално поведение. Причините за това се разкриват в обществените дискусии по дебата за евтаназия и засиленото недоверие към системата на здравеопазването. Анкетираните смятат, че на този етап евтаназията не може да бъде вменена като задължение на българските медици. **ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** Правната информираност на обществеността е от съществено значение за защитата на правата на гражданите, за осъществяването на онези дейности, които изискват стриктно спазване на Конституцията, законите и подзаконовите

нормативни актове. Проучването на правната осведоменост на хората с увреждания за решаване на проблема „за“ или „против“ евтаназията дава възможност за обсъждане на изхода от една на пръв поглед безнадеждна ситуация за пациентите в терминално състояние.

Ключови думи: инвалидност, евтаназия, правно съзнание, осведоменост

ПОКАЗАТЕЛ 8. Публикации в списания с научно рецензиране, нерепубликани в световноизвестни бази данни с научна информация – 25 броя

1. Манчева П. Защо българинът желае да стане инвалид? Социална медицина. 2018;(1):21-23.

ABSTRACT

The increase of expenses of the National insurance institute for payments of disability pensions is a frequently discussed topic in the media space in the last 10 years. People talk about "false disabled people" and corruption in Territory Expert Medical Commission (TEMC). *The aim* of the article is to make clear of the motives of the Bulgarian citizens in front of the commissions. The reasons and the difficulties of the procedure for expert decision are researched. The opinion of 612 people with disability is researched per personally made quest. The motives to go in front of TEMC – taxes reliefs, disability pension and social benefits, can be seen in the answers of 91.1% from all unemployed respondents. A difficulty is the return with a request for additional documents from 41.9% from all respondents with a certain disability.

In *the results* of the research are formed citizen consciousness and education, directed only towards the social role of TEMC without the need of implementation of the healing and preventive functions.

Keywords: handicap, Territory expert medical commission, expert decision, social integration

РЕЗЮМЕ

Увеличаването на разходите на Националния осигурителен институт за изплащане на инвалидни пенсии е широко дискутирана тема в медийното пространство в последните десет години. Говори се за „фалшиви инвалиди“ и корупция в териториалните експертни лекарски комисии. *Целта* на статията е да се изяснят мотивите на българските граждани за явяване пред Комисиите. Проучено е мнението на 612 лица с инвалидност/увреждане по собствено създадена анкетна карта. Мотивите за явяване пред ТЕЛК – данъчни облекчения, инвалидна пенсия и социални придобивки, са в отговорите на 91.1% от всички безработни респонденти. Трудности при явяване пред ТЕЛК са искането за допълнително документи при 41.9% от всички анкетирани с определена инвалидност/увреждане. Връщането от ТЕЛК в тези случаи се приема като „разкарване“ и препятствие към социалните права, инвалидната пенсия и данъчните облекчения.

В *резултатите* от изследването се оформя гражданско съзнание и възпитание, насочени единствено към социалната роля на ТЕЛК, без необходимост от реализиране на оздравителната и профилактичната ѝ функция.

Ключови думи: инвалидност, териториална експертна лекарска комисия, експертно решение, социална интеграция

2. **Манчева П.** Как да осъществим европейския принцип „реhabилитация-интеграция-връщане на пазара на труда“ вместо инвалидна пенсия? Здравна икономика и мениджмънт.2018;3(69):23-28.

ABSTRACT

The territorial expert medical commissions (ТЕМС) and their preventative and occupational functions are the main instrument providing social integration for people with disabilities in Bulgaria. The TEMC system's SWOT analyses show that these functions are in fact not performed in way to achieve their goals. The expert decision of TEMC contributes to the socialization of handicapped people only in the aspects of disability pension, technical aids, personal assistance. The current legal framework does not provide for the individual's capacity for work restoration and employment via the individual rehabilitation programs prescribed in the expert conclusions of TEMCs. The rehabilitation programs are designed with regard to the individual needs of the person with disabilities by the rehabilitator – an occupational therapist. The aim of the article is to present the idea of introducing the European principle "rehabilitation-integration-return to the labor market" instead of paying disability pensions in Bulgaria. Therefore TEMC's actions should be directed towards medical prophylaxis, requalification and return to the labor market.

Keywords: disability, rehabilitation, integration, capacity for work

РЕЗЮМЕ

Превантивната и трудово-професионалната функции на териториалните експертни лекарски комисии (ТЕЛК) са основните лостове за социалната интеграция на хората с увреждания. SWOT-анализите на системата показват, че в действителност те не се осъществяват. Експертното решение от ТЕЛК съдейства за социализацията на хората с увреждания само в частта инвалидна пенсия, технически помощни средства, чужда помощ. Законът не предвижда трудоустрояването и възстановяването на работоспособността да се осъществява чрез индивидуална рехабилитационна програма, определена в експертното заключение на ТЕЛК. Нейното съставяне съобразно персоналните потребности на лицето с увреждане е в професионалните компетенции на рехабилитатора – трудотерапевт/ерготерапевт. Целта на статията е да представи идеята за въвеждане на европейския принцип „реhabилитация-интеграция-връщане на пазара на труда“ вместо инвалидна пенсия в български условия. Действията на ТЕЛК следва да са с насоченост към медицинска профилактика, комплексна рехабилитация, преквалификация и връщане на пазара на труда.

Ключови думи: инвалидност, рехабилитация, интеграция, работоспособност

3. **Mancheva P.** The functioning of the territorial expert medical commission and rehabilitation of disability – the expert's opinion. Scripta Scientifica Salutis Publicae. 2019;1:7-13.

ABSTRACT

INTRODUCTION: Disability is a medico-social and legal phenomenon, which provokes the researchers to investigate its multidimensional nature. The financial dimensions of the medical system expertise functioning in Bulgaria are also important, but the social significance for the society, the disabled persons and their families should be a political priority. **AIM:** The aim of the article is to explore and analyze the expert opinion related to the problems of disability

rehabilitation and the functioning of the Territorial Expert Medical Commission (TEMC). **MATERIALS AND METHODS:** The opinion of the experts has been selected typologically (intentionally and in a random way) by the following institutions: the National Social Security Institute, the Agency for Social Assistance, the Regional Health Inspectorate, the Territorial Expert Medical Commission, non-governmental organizations for people with disabilities and centers for social rehabilitation on a regional and national scale. The empirical information was received from the in-depth interviews with experts. For the interview, a scenario of 19 open-ended questions (divided into 4 topics) was developed. **RESULTS:** The Bulgarian practice highlights the disadvantages of the separation of medical and social assessment of disability. An integration into a complex one-step medico-social disability expertise will be more effective, which would solve the problems of disabled individuals in our country. The opportunities for change in the TEMC system require a working model of the TEMC's methodical and methodological subordination and an assessment of the invalidity/disability that will provide a complex and one-step medical and social expertise allowing timely and adequate social integration.

CONCLUSION: The expected results from the proposed effective model of mixed TEMC and the Agency for Social Assistance functioning will result in more effective rehabilitation of the disabled people, lowering of the degree of disability and more successfully rehabilitated people back to the labor market. This will remove the barriers during the rehabilitation procedures, will lead to the selection of the optimal technical resources and will improve the delivery of social services. The proposed cooperation will eventually enhance the sustainable social inclusion of disabled people.

Keywords: rehabilitation, disability, Territorial Expert Medical Commission

РЕЗЮМЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: Инвалидността е медико-социално и правно явление, което провокира изследователите да изследват неговата многоизмерност. Финансовите измерения на функционирането на системата на медицинската експертиза в България също са от значение, но социалните последици за обществото, хората с увреждания и техните семейства трябва да бъдат политически приоритет. **ЦЕЛ:** Целта на статията е да проучи и анализира експертното мнение, свързано с проблемите на рехабилитацията на уврежданията и функционирането на териториалните експертни лекарски комисии (ТЕЛК). **МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ:** Мнението на експертите е изследвано чрез произволен подбор на експерти от следните институции: Националният осигурителен институт, Агенцията за социално подпомагане, Регионална здравна инспекция, териториални експертни лекарски комисии, неправителствени организации на хора с увреждания и центрове за социална рехабилитация в регионален и национален мащаб. Емпиричната информация беше получена от дълбочинни интервюта с експерти. За интервюто беше разработен сценарий с 19 отворени въпроси, обособени в 4 теми. **РЕЗУЛТАТИ:** Българският опит подчертава недостатъците на разделянето на медицинската и социалната оценка на инвалидността. Въвеждането на комплексна медико-социална експертна оценка на инвалидността би решило проблемите на хората с увреждания у нас. Възможностите за промяна в системата на ТЕЛК изискват работещ модел на методологическото подчинение и контрол на оценката на инвалидността/увреждането, който модел да осигури комплексна и едноактна медико-социална оценка, позволяваща така необходимата социална интеграция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Очакваните резултати от предложения модел на кооперативно действие на ТЕЛК и Агенцията за социалното подпомагане ще доведе до по-ефективна рехабилитация

на хората с увреждания, понижаване на степента на инвалидност и по-бързо връщане на пациентите на пазара на труда. Това ще премахне бариерите пред рехабилитацията, ще доведе до подбор на оптималните технически ресурси и ще подобри предоставянето на социални услуги. Предложеното сътрудничество в крайна сметка ще осигури устойчиво социално включване на хората с увреждания.

Ключови думи: рехабилитация, инвалидност, териториална експертна медицинска комисия

4. Вълканова М, Манчева П. По въпроса за необходимостта от сертифициране на експертите в системата на медицинската експертиза. Здравна икономика и мениджмънт. 2018;1(67):23-25.

ABSTRACT

The expert decisions of the bodies of expertise are of a dual nature – on the one hand they are individual administrative acts and on the other hand are expert medical conclusions. In their capacity as individual administrative acts, they can be appealed by interested parties and the assessment remains the same, reduced or increased. When this assessment is reduced, this results in legal liability for the relevant experts. This raises the issue of perfecting the qualifications of these experts in order to minimize the risk of occurrence of similar unfavorable legal consequences for them.

Keywords: Medical expertise, Territory Expert Medical Commission, experts, Insurance medicine

РЕЗЮМЕ

Експертните решения на органите на експертизата имат двойствен характер – от една страна, те са индивидуални административни актове, а от друга страна – експертни медицински заключения. В качеството си на индивидуални административни актове те могат да бъдат обжалвани от заинтересуваните страни и оценката да остане същата, да бъде намалена или увеличена. Така се стига до въпроса за усъвършенстване на квалификацията на тези експерти с оглед минимизиране на риска от възникване за тях на подобни неблагоприятни правни последици.

Ключови думи: медицинска експертиза, експерти, териториално експертни лекарски комисии, осигурителна медицина

5. Манчева П, Ненова Г. Исторически поглед към разбиранията за инвалидност. Варненски медицински форум. 2016;5(1):106-111.

ABSTRACT

The "disability" phenomenon dates back to ancient times. Understanding its nature is evolving and changing according to the influence of historical events - wars, revolutions, changes in social system, but is also influenced by culture, customs, traditions, etc. The historical vision of this problem provides an opportunity that reveals the dynamic changes in the attitude of different societies towards "otherness". Modern approaches towards disability, in the context of the idea of a social state, the right to live in decent conditions and social protection of the human and the citizen, require clarification of the exclusion policy for people with disabilities, and overcoming the dogmas created by the so-called "healthy" people. The most significant problem, however derived not so much from the different perspectives of scientific knowledge about disability but

from the attitude of the "non-disabled" towards it, which inevitably contributes to increasing the distance between "normality" and "otherness". The polysemy and the distances are the reason for the different approaches towards disability and they reflect, in one way or another, the changes in the attitude towards it from the 60s of the twentieth century until nowadays.

Keywords: handicap, social state, disabled people

РЕЗЮМЕ

Явлението „инвалидност“ датира още от най-древни времена. Разбирането за неговата същност търпи развитие и се променя съобразно влиянието на историческите събития – войни, революции, промяна на обществения строй, но също така се влияе и от културата, обичаите, традициите и т.н. Историческият поглед към този проблем дава възможност да се разкрие динамичната промяна в отношението на различните общества към „другостта“. Съвременните подходи към инвалидността в контекста на идеята за социална държава, право на достойни условия на живот и социална защита на човека и гражданина налагат изясняване на политиката на изключване на хората с увреждания и преодоляване на догмите, създадени от т.нар. „здрави“ хора. Най-значимият проблем обаче произхожда не толкова от различните гледни точки на научното познание за инвалидността, а от отношението на „неинвалидите“ към нея, което неизбежно допринася за увеличаване на дистанцията между „нормалността“ и „другостта“. Многозначността и дистанцията са причина и за различните подходи към инвалидността и отразяват, по един или друг начин, промените в отношението към нея от 60-те години на XX век насам.

Ключови думи: инвалидност, социална държава, хора с увреждания

6. Манчева П, Вълканова М. Корупционни практики или несъвършенствата във функционирането на системата на медицинската експертиза и нейното нормативно осигуряване. Здравна икономика и мениджмънт. 2018;1(67):19-22.

ABSTRACT

The corruption practices are a phenomenon with deep roots and have an explanation for them, but them, but keeping social justice in mind it is more important to figure out the causes of there existence so they can be prevented. In the case of expert decisions, given from Territory Expert Medical Commission and National Expert Medical Commission the problem is extremely important, because the social integration of disabled people is closely connected to the lack of doubt among the society regarding their transparency. Straight away it looks like the legislation guarantees their truthfulness and objectivity of the evaluation. In reality if the activity of the medical expertise of the efficiency and its normative frame is compliant to the Statute book for professional ethics, Rules of the professional ethics, The Hippocratic Oath and good medical practice that will help to overcome the phenomenon "corruption".

Keywords: disability, Territory Expert Medical Commission, Medical expertise

РЕЗЮМЕ

Корупционните практики са феномен с дълбоки корени и имат своето обяснение, но с оглед социалната справедливост е по-важно да се открият причините, които ги пораждат, за да могат да бъдат превенцирани. В случая с експертните решения, издавани от териториалните експертни лекарски комисии (ТЕЛК) и Националната експертна лекарска комисия (НЕЛК),

проблемът е от особена значимост, тъй като социалната интеграция на хората с увреждания е в пряка връзка с липсата на съмнения в обществото относно тяхната прозрачност. В действителност, ако и дейността на медицинската експертиза на работоспособността и нейната нормативна рамка да са съобразени с Кодекса за професионална етика, Правилата на професионалната етика, Хипократовата клетва и добрата медицинска практика, това не спомага за преодоляване на размерите на явлениято „корупция“.

Ключови думи: инвалидност, ТЕЛК, медицинска експертиза

7. Манчева П. Правно-медицински и социални аспекти на експертизата на работоспособността – минало и настояще. Варненски медицински форум. 2016;5(1):112-118.

ABSTRACT

The increase in the number of Bulgarian citizens, willing to receive a degree of disability, is a reflection of the demographic situation in the country. The poor health of the population and its vulnerable groups further contributes to overloading the Territory Expert Medical Commissions and increases the pensions paid by the National Insurance Institute pensions. The determination of the degree of disability, however, appears to be the most important legal consequence for people with disabilities. In this sense, the vision for the development of the expertise for working capacity in Bulgaria is increasingly linked with the growing medical, social, economic and legal significance of the studied/investigated system. In accordance with the principle of managerial responsibility, it is necessary to develop a concept for a new model expertise for working capacity in order to be prepared and adopted a strategic plan for future development.

Keywords: Medical Expertise for working capacity, Handicap, Territory Expert Medical Commission

РЕЗИОМЕ

Нарастването на броя на българските граждани, желаещи да получат степен на инвалидност, е „огледало“ на демографската ситуация у нас. Влошеното здраве на населението и неговите уязвими групи допълнително допринася за претоварването на териториално експертните лекарски комисии и увеличава дела на изплащаните от Националния осигурителен институт инвалидни пенсии. Определянето на степента на инвалидността обаче се явява най-значимата правна последица за човека с увреждане. В този смисъл визията за развитието на експертизата на работоспособността в България все повече се свързва с нарастващото медико-социално, икономическо и юридическо значение на изследваната система. В изпълнение на принципа на управленска отговорност е необходимо разработването на концепция за нов модел на експертиза на работоспособността с цел изготвяне и приемане на стратегически план за бъдещо развитие.

Ключови думи: медицинска експертиза на работоспособността, инвалидност, териториално експертни лекарски комисии

8. Джорджанова А, Манчева П. Недееспособността в законите – от Юстиниан до наши дни. Социална медицина. 2016;1(1):44-47.

ABSTRACT

The up-to-date scientific research on the historical aspects of disability is directly related to the freedom of the individual and the need to improve the medical and social assistance to vulnerable groups of the population - children, the disabled and the elderly. The inability of incapacity for social adaptation has caused dual feelings in the various historical periods of the development of mankind - pity and compassion on the one hand and the use of their helplessness for material gains - on the other. In order to be properly understood, this legal category must be related to the economic relations that govern it - from Roman law to modern law. Only in this way can we overcome the obscure moments and contradictions that we find in the instructions of the Twelve Tables, the tribonian interpolation and the assistant in Justinian's codification. The review of the laws regulating legal capacity reveals the legislator's desire to provide protection. This defensive function targets the person with disabilities, third parties and the whole society. Roman private law is a developed and technically perfect legal system that has had a huge impact on the further development of law. From a primitive law that governs citizens' relations in a small state-city, Roman law is becoming a deployed legal system regulating the commodity exchange of slavery in its bloom. In Roman law we find the first attempts to regulate the institute of incapacity. *The aim* of the article is to investigate and present the development of the incapacity institute from Roman law to the contemporary law of the European Union. The methods are historical review and document-content analysis of data from scientific literature and normative acts.

Keywords: incapacity, Roman law

РЕЗЮМЕ

Актуалността на научните изследвания, отнасящи се до историческите аспекти на недееспособността, е в пряка връзка със свободата на личността и с потребността от усъвършенстване на медико-социалната помощ за уязвимите групи от населението – децата, инвалидите и възрастните хора. Невъзможността на недееспособните лица за социална адаптация са предизвиквали двойствени чувства в различните исторически периоди от развитието на човечеството – жалост и състрадание от една страна, и възползване от тяхната безпомощност с цел материални облаги – от друга. За да бъде правилно разбрана, тази правна категория трябва да бъде свързана с икономическите отношения, които я обуславят – от римското право до съвременното законодателство. По този начин може да се преодолеят неясните моменти и противоречията, които откриваме в разпорежданията на Дванадесетте таблици, интерполациите на Трибониан и помощниците в Юстиниановата кодификация. Прегледът на законите, регулиращи дееспособността, разкрива стремежа на законодателя да се предостави защита. Тази защитна функция е насочена към лицето с увреждане, третите лица и цялото общество. Римското частно право представлява една развита и свършена в техническо отношение правна система, която е оказала огромно влияние върху по-нататъшното развитие на правото. От едно примитивно право, което урежда отношенията на гражданите в малка държава-град, римското право се превръща в разгърната правна система, регламентираща стокообмена на робовладението в неговия разцвет. В римското право намираме първите опити за правно регулиране на института на недееспособността. *Целта* на статията е да изследва и представи развитието на института на недееспособността от римското право до съвременното право на Европейския съюз.

Методите са исторически преглед и документално-съдържателен анализ на данни от научната литература и нормативните актове.

Ключови думи: недееспособност, римско право

9. Манчева П. Изплащането на инвалидни пенсии и социалната интеграция на хората с увреждания. Здравна икономика и мениджмънт. 2016;3(61):34-37.

ABSTRACT

The comments in the media, related to the payment of disability persons, draw the public attention on the undue costs of social insurance. For the people, that are familiar with the population`s health status it is frivolous to impute National Insurance Institute`s financial problems to the first sight increased number of disabled people. The problems of the Bulgarian person system should be intrasentimentally perceived. The reduction of the funds for disability pensions can be proceeded only in case of social conditions, that create opportunities for the disabled people for dignified life.

Keywords: social integration, disability pensions, insurance law

РЕЗЮМЕ

Коментарийте в медийното пространство, отнасящи се до изплащането на инвалидните пенсии, насочват вниманието на обществото преимуществено в посока неправомерно извършени разходи на социалното осигуряване. За хората, запознати със здравния статус на населението, е несериозно финансовите проблеми на Националния осигурителен институт да се приписват на увеличения на пръв поглед брой инвалиди. Проблемите на българската пенсионна система следва да се възприемат многопластово и интеринституционално, а към редуциране на средствата от инвалидните пенсии да се пристъпи само при наличие на социални условия, създаващи възможности за достоен живот на хората с увреждания.

Ключови думи: социална интеграция, инвалидни пенсии, осигурително право

10. Манчева П. Медико-социалната рехабилитация на възрастните инвалиди с ТЕЛК. Социални услуги за възрастните хора в зависимост. Сборник статии. изд. Славена: Варна. 2017;98-111.

ABSTRACT

The medico-social rehabilitation (MSR) of adult patients is one of the most complicated questions, which are waiting to be answered from the Bulgarian society and country. The European and worldwide health and public systems` practices guarantees the principle of independence of the people with disability, which is a precondition for realization of the constitutional rights. The expert`s decision in Bulgaria from the territorial expert medical commissions (TEMC) is "the universal key", which opens a lot of different doors: from disability pension to social advantages. Undoubtedly the bonding process of countries with low economic growth and unemployment sets the question for increase the number of people with chronic disability represents 40% of the common disability. The receiving of medical evaluation of their disability and the connected social rights is a long and hard path – from the general practitioner to TEMC and from there to the Agency for Social Assistance (ASA). This way the Bulgarian legislation "divides" not just the evaluation of the disability, but the medical from social rehabilitation and obstructs the constitutional guaranteed rights` realization.

Keywords: medico-social rehabilitation, handicap, Territorial Expert Medical Commissions, rights of the people with disability

РЕЗЮМЕ

Медико-социалната рехабилитация (МСР) на възрастните инвалиди е един от най-сложните въпроси, стоящи за решаване пред българското общество и държава. Практиките на европейските и световните здравни и социални системи гарантират принципа на независимост на хората с увреждания, като изява на реализацията на конституционните им права. В България експертното решение от териториалните експертни лекарски комисии (ТЕЛК) е „универсалният ключ“, който отваря много и различни врати: от инвалидната пенсия до социални придобивки. Несъмнено обвързването на оценката на инвалидността с финансова компенсация (пенсия) в държави с нисък икономически растеж и безработица поставя остро въпроса за повишаване на броя на хората с инвалидност и големия финансов разход за пенсии и компенсации. Възрастните хора с ниски пенсии по осигурителен стаж и възраст и множествени хронични увреждания у нас представляват 40% от общия брой инвалиди. Получаването на медицинска оценка на тяхната инвалидност и свързаните с нея социални права е един дълъг и труден път – от личния лекар до ТЕЛК и оттам към Агенцията за социално подпомагане (АСП). По този начин българското законодателство „разчленява“ не само оценката на инвалидността, но и медицинската от социалната рехабилитация и възпрепятства реализирането на конституционно гарантирани права.

Ключови думи: медико-социална рехабилитация, инвалидност, териториално експертни лекарски комисии, права на хората с увреждания

11. Манчева П, Вълканова М. Новите положения в Наредбата за медицинската експертиза и тяхното отражение върху положението на хората с увреждания. Здравна икономика и мениджмънт. 2018;2(68):17-19.

ABSTRACT

The situation of disabled people is very important for the social justice and for the insurance of the political stability. The new positions in the regulation for medical expertise are a palliative attempt for correction of the already existing problems. The search of working examples among the students from the countries that are members of the EU and the opportunity for adapted application in Bulgarian conditions is one idea, which could help for an improvement of the situation of disabled people.

Keywords: Territory Expert Medical Commission, disabled people, Medical expertise

РЕЗЮМЕ

Положението на хората с увреждания е от особена значимост за социалната справедливост и за осигуряването на политическата стабилност. Новите положения в Наредбата за медицинската експертиза се явяват палиативен опит за коригиране на съществуващите проблеми. Търсенето на работещи модели от практиките на държавите-членки и възможността за адаптирано прилагане в български условия е една идея, която би могла да спомогне да подобряване на положението на хората с увреждания у нас.

Ключови думи: териториални експертни лекарски комисии, хора с увреждания, медицинска експертиза

12. Джорджанова А, Манчева П. Съдебнопсихиатричната експертиза в гражданския процес в Р България/Forensic psychiatric examination in the civil proceedings in the Republic of Bulgaria. Development of Jurisprudence Problems and Prospects, Innovations in science and education: Challenges of our time, Collection of scientific papers, Published by IASHE, London. 2016;104-108.

ABSTRACT

We will review the position and the significance of a judicial psychiatric expertise in civil law in the context of Bulgarian legislation. Civil law trial manages a wide circle of issues. The assessment of citizen capacity to manage civil rights and obligations is mostly referred. Capacity is a field of significance in a judicial psychiatry. It takes upon civil rights issues of judicial psychiatry and judicial psychology expertise. Capacity assessment is a central task of judicial psychiatry expertise in civil law trials. The increase in property trials in civil law will necessarily elevate the number of judicial psychiatry expertise that are relevant to the assessment of capacity and the maintenance of civil rights.

Keywords: civil law, forensic expertise, types of expertise, capability

РЕЗЮМЕ

Статията разглежда мястото и значението на съдебнопсихиатричната експертиза (СПЕ) в гражданския процес съгласно действащото българско законодателство. Кръгът от въпроси, предмет на СПЕ в гражданския процес, е достатъчно широк, но те се отнасят преди всичко до оценката на способността на гражданина да се ползва от своите права и да изпълнява гражданските си задължения. Дееспособността е значима съдебнопсихиатрична област, която ангажира гражданскоправните аспекти на съдебнопсихиатричната и съдебнопсихологичната експертиза, а нейното определяне е главна задача на СПЕ по граждански дела. Нарастването на броя на гражданските дела, касаещи имуществени отношения неизбежно ще доведе до увеличаване на СПЕ с оглед определяне на дееспособността на лицата и реализирането на техните права.

Ключови думи: граждански процес, съдебнопсихиатрична експертиза, видове експертизи и дееспособност

13. Манчева (Драганова) П. Евтаназията – древен и съвременен проблем. Девета национална конференция по етика с международно участие. Европейските етични стандарти и българската медицина, сборник статии, София. 25-26.10.2013;435-439.

ABSTRACT

The question about the connection between life and death has been the subject of philosophical and legal considerations since the dawn of civilization. This discussion in modern societies is taking on a new dimension and is closely linked to the development of medical science and technology that are able to sustain human life virtually "indefinitely". Attention to the problem of euthanasia in our country is caused by the fact that our society is very often faced with the need to serve patients suffering from diseases with a likely fatal and excruciating outcome. In the Republic of Bulgaria, at present, the debate on this complex problem cannot provide an answer, as there are no studies on citizens' legal awareness on this issue. The results of the survey on the legal awareness on euthanasia of polymorbid disabled people, conducted in the territory of Varna District in 2011,

partially contribute to the clarification of the current state of the problem in our country. Public discussion in countries, that have legalized euthanasia has taken place for decades before a legislative decision is reached. The legislative solution to the dilemma requires an examination of the awareness, attitude and willingness to behave, both of the individual patient who has requested euthanasia and of the whole community.

Keywords: euthanasia, disability

РЕЗЮМЕ

Въпросът за връзката между живота и смъртта е бил предмет на философски и правни размисли още в зората на развитието на цивилизацията. Тази дискусия в съвременните общества придобива ново измерение и е тясно свързана с развитието на медицинската наука и техника, които са в състояние да поддържат човешкия живот практически „до безкрай“. Вниманието към проблема еутаназия у нас е предизвикано от факта, че нашето общество все по-често се сблъсква с необходимостта от обслужване на пациенти, страдащи от заболявания с вероятен фатален и мъчителен изход. В Р България, към настоящия момент, дебатът по този сложен проблем не може да даде еднозначен отговор, тъй като липсват проучвания за правното съзнание на гражданите по този въпрос. Резултатите от проучването на правното съзнание за еутаназия на полиморбидните инвалиди, проведено на територията на област Варна през 2011 г. частично допринасят за изясняване на съвременното състояние на проблема у нас. Обществената дискусия в страните, в които е разрешена еутаназията се е водила десетки години, преди да се стигне до законодателно решение. Законодателното решение на дилемата налага проучване на информираността, отношението и готовността за поведение, както на конкретния пациент, пожелал еутаназия, така и на цялото общество.

Ключови думи: еутаназия, инвалидност

14. Манчева П. „Предварителното решение“ – опит за въвеждане на завещанието "Living will" в България. Социална медицина. 2015;1(1):39-41.

ABSTRACT

The recognition of life as the supreme value worldwide contradicts with the human right to die with dignity and raises a number of unresolved issues to palliative medicine in our country. The administration of clinical pathway №297, entails the need of a legal form of expression, concerning the disposition with one's life. The "Preliminary decision", as part of patient's informed consent, poses a judicial case to be solved, concerning it's legal value. The existing ban on all forms of euthanasia, in Republic of Bulgaria, makes patient's decision unreasonable, in case he declares his will for termination of life-supportive treatment, e.g. passive euthanasia.

Keywords: palliative medicine, patients rights, euthanasia

РЕЗЮМЕ

Признаването на живота като най-висша ценност в световен мащаб се противопоставя на правото на достойна смърт и поставя редица нерешени проблеми пред палиативната медицина у нас. Въвеждането на клинична пътека №297 води след себе си необходимостта от юридическо оформяне на волеизявлението, отнасящо се до разпореждането със собствения живот. „Предварителното решение“, като част от информираното съгласие на пациента, поставя за решаване юридическия казус за неговата правна сила. В Р България съществува забрана за прилагане на еутаназия във всичките ѝ форми, което обезсмисля

обективизирането на волеизявлението на пациента, пожелал прекратяване на животоподдържащо лечение (пасивна евтаназия).

Ключови думи: палиативна медицина, права на пациента, евтаназия

15. Манчева П, Керековска А, Ненова Г. Правовое сознание инвалидов в Республике Болгария по вопросу о легализации эвтаназии. Международной научно-практической конференции „Синтез науки и общества в решении глобальных проблем современности“, сборник статей, Уфа, "Omega Science". 28.07.2016; (2):228-235.

ABSTRACT

The study of concepts related to related problems, such as legal awareness, quality of life of problem groups of patients, including polymorbid disabled people, could contribute to the preparation of legislative projects on socially significant problems in connection with euthanasia. Our survey includes 305 polymorbid invalids, examined by the General territorial expert medical committee (TEMC) in the Multidisciplinary Hospital for Active Treatment St. Marina - Varna in the period October-December 2011, the sociological method (direct and group questionnaire) and statistical methods were used: analysis (x²), analysis of variance, correlation analysis (r), regression analysis (β). In the course of the survey, due to the legal awareness of polymorbid invalids, there was no readiness for real behavior in relation to euthanasia actions. The reasons for this can be found in distrust of the Bulgarian health care system and in the opinion that euthanasia is no longer considered a duty of physicians.

Keywords: disability, euthanasia, legal awareness

РЕЗЮМЕ

Изследование понятий, касающихся связанных проблем, такие как правовое сознание, качество жизни проблемных групп пациентов, в том числе, полиморбидных инвалидов, могло бы способствовать подготовке законодательных проектов по социально значимым проблемам в связи с евтаназии. Наш опрос включает 305 полиморбидных инвалидов, освидетельствованных Общей территориальной экспертной врачебной комиссией (ТЭВК) в Многопрофильной больнице для активного лечения „Св. Марина“ – Варна в период октябрь-декабрь 2011 г. использованы социологический метод (прямая и групповая анкета), и статистические методы: анализ (χ^2), дисперсионный анализ, корреляционный анализ (r), регрессионный анализ (β). По ходу опроса в связи с правовым сознанием полиморбидных инвалидов выявилось отсутствие готовности к реальному поведению по отношению к эвтаназным действиям. Причины тому можно искать в недоверие к болгарской системе здравоохранения и во мнении, что теперь нельзя считать эвтаназию обязаностью медиков.

Ключевые слова: инвалидность, эвтаназии, правовое сознание

16. Манчева П, Ненова Г, Керековска А. Психологическо-правовые аспекты эвтаназии – отношение к проблеме в Республике Болгария. International Scientific and practical Conference "World Science". 2016;8,12(2):14-17.

ABSTRACT

The aim of this study was to explore attitudes to euthanasia of 305 disabled people with polymorbidity by TEMC University Hospital of "St. Marina", Varna. The study of their attitudes

toward euthanasia showed approval in 38.20% of active euthanasia requested by patient. The study found that disabled people with polymorbidity accept active euthanasia as act of humanity and compassion, not a murder. Respondents perceive active euthanasia, such as respect for human rights, not as a manifestation of disrespect for human life. Respondents (at 70.50%) shared the view that terminally ill people at home do not require legalization of euthanasia and quality of palliative care. The results made it impossible to draw a conclusion about the preference of respondents to one of the other euthanasia, which can be an objective of future studies.

Keywords: euthanasia, legal consciousness, disabled people with polymorbidity

РЕЗЮМЕ

Целью данного исследования было изучение отношения к эвтаназии 305 инвалидов с полиморбидностью в Университетской больнице „Св. Марины“ - Варна. Исследование их отношения к эвтаназии показало одобрение в 38,20% активной эвтаназии, запрошенной пациентом. Исследование показало, что инвалиды с полиморбидностью принимают активную эвтаназию как акт человечности и сострадания, а не убийство. Респонденты воспринимают активную эвтаназию, такую как уважение прав человека, а не как проявление неуважения к человеческой жизни. Респонденты (70,50%) разделяют мнение, что неизлечимо больные люди на дому не требуют легализации эвтаназии и качества паллиативной помощи. Результаты не позволили сделать вывод о предпочтении респондентов какой-либо другой эвтаназии, что может стать целью будущих исследований.

Ключевые слова: эвтаназия, правосознание, инвалиды с полиморбидностью

17. Манчева П, Ненова Г, Недев Н, Крайчева Е. Ролята на рехабилитацията при хроничната болест. Журнал на Медицински колеж-Варна. 2018;1(1):30-33.

ABSTRACT

Better health is the main goal of every society, that is aiming to achieve it with the help of the healthcare system. The modern world is facing a new structure of morbidity, in which the chronically ill are 70% of the diseased, that are looking for medical help. Rehabilitation is one of the opportunities, to which the society directs its attention with the hope of improving the quality of the patient's life. Having that in mind, the specialists, leading the rehabilitation process, must solve that kind of problem every day by defining and performing the methods and means in each individual patient. The amount of rehabilitation care is different for every patient and is based on his/her functional potential, the affected organ and has the task of developing a compensatory mechanism, allowing the replacement of weakened or lost functions. Under the impact of the systemic implementation of different exercises the deficits, accumulated as a result of chronic illness, can be restricted. The improvement of quality of care for these patients requires insurance of a working example for rehabilitation care in the conditions of hospital and non-hospital environment. The facing of challenges in the provision of complex and long-term care for the patient requires well prepared professionals, who can provide it. The expected results are related to the improvement of the quality of care for the ill person and the reduction of the financial outlays of the health and social systems of our country.

Keywords: chronic disease, rehabilitation

РЕЗЮМЕ

По-доброто здраве е генерална цел на всяко общество, което се стреми да я постигне с помощта на изградената национална система на здравеопазване. Съвременният свят е изправен пред нова структура на заболяемостта, в която хронично болните представляват 70% от пациентите, търсещи медицинска помощ. Рехабилитацията е една възможност, към която обществото насочва своето внимание с надежда за подобряване качеството и начина на живот на тези пациенти. Предвид това специалистите, водещи рехабилитационния процес трябва да решават ежедневно проблемите чрез определяне и изпълнение на методите и средствата при конкретния болен човек. Обемът на рехабилитационните грижи е индивидуален за всеки пациент в зависимост от неговите функционални особености, засегнати органи или системи и имат за задача да развият компенсаторни механизми, позволяващи заместването на отслабнали или загубени функции. Под влияние на системно прилагане на различни упражнения могат да се ограничат дефицитите, натрупани в резултат на хроничната болест. Подобряването на качеството на грижата за тези пациенти изисква осигуряване на работещ модел за рехабилитационни грижи в условията на болничната и извън болничната среда. Посрещането на предизвикателството в предоставянето на комплексна и продължителна грижа за пациента изисква подготвени професионалисти, които да я осигурят. Очакваните резултати се свързват с подобряване качеството на грижи за болния човек и намаляване на финансовите разходи на здравната и на социалната системи в нашата страна.

Ключови думи: хронична болест, рехабилитация

18. Недев Н, Ненова Г, Манчева П. Здравни грижи за пациентите с мозъчен инсулт – предизвикателство за рехабилитацията в домашни условия. Варненски медицински форум. 2016;5(3):158-161.

ABSTRACT

The process of rehabilitation in patients who have experienced stroke is complex and lengthy and needs to begin immediately after the incident. The procedures are to be carried out systematically and continuously over time to achieve the desired results. Moreover, the rehabilitation of stroke patients typically requires compiling specific and highly individualized program for each of teamwork and cooperation efforts of all medical and non-medical professionals. On the other hand, early initiation of rehabilitation and its duration and consistency of clinical, ambulatory and home conditions is particularly important to reduce disability that inevitably accompanies patients whose rehabilitation is not conducted with the required duration. The conditions offered by the NHIF, however are primarily focused on the recovery of patients in a hospital environment. The need to cover the existing deficit of rehabilitative care reveals untapped opportunities to create a center for rehabilitation care provided at home. The disclosure of the limitations that puts the health system for patients who have experienced stroke and the creation of mechanisms to overcome them ensures good health and social policies. The expected benefits of development and expansion of this type of personalized health care aimed at recovery of locomotor activity of this vulnerable population group are associated with improved quality of life and early social inclusion.

Keywords: rehabilitation, health care, stroke

РЕЗЮМЕ

Процесът на рехабилитиране при пациентите, преживели мозъчен инсулт е сложен и продължителен и е нужно да започва непосредствено след началото на инцидента. Необходимо е процедурите да се провеждат системно и продължително във времето, за да се постигнат търсените резултати. Нещо повече - рехабилитацията на инсултно болните пациенти изисква съставяне на специфична и строго индивидуална програма за всеки един от тях и коопериране на екипните усилия на всички медицински и немедицински специалисти. От друга страна, ранното започване на рехабилитацията и нейната непрекъснатост и системност в клинични, амбулаторни и домашни условия е от особено важно значение за намаляване на инвалидността, която неизбежно съпътства пациентите, при които не е проведена рехабилитация с необходимата продължителност. Условиата, предлагани от НЗОК, обаче, са насочени предимно към възстановяване на пациентите в болнична среда. Необходимостта от покриване на съществуващия дефицит от рехабилитационни здравни грижи разкрива неоползотворените възможности за създаване на център за рехабилитационни грижи, предоставяни в дома на болния. Разкриването на ограниченията, които поставя здравната система пред пациентите, преживели мозъчен инсулт и създаването на механизми, които да ги преодолеят, гарантира успешна здравна и социална политики. Очакваните ползи от развитието и разширяването на такъв тип персонални здравни грижи, насочени към възстановяване на двигателната активност на тази уязвима група от населението се свързват с подобряване на качеството на живот и ранно социално включване.

Ключови думи: рехабилитация, здравни грижи, мозъчен инсулт

19. Недев Н, Манчева П, Негрев Н. Оценка на удовлетвореността от проведената рехабилитация на пациенти, преживели мозъчен инсулт. Варненски медицински форум. 2015;4(3):153-156.

ABSTRACT

Strokes represent 55-85% of the cerebrovascular diseases. A large proportion of patients have survived a stroke with varying degrees of disability, and approximately 10% have a severe disability and are in need of extra care. In patients surviving a stroke the rate of disability reaches 50-75% - depending on the type, location, severity and extent of the disease, the type of the treatment performed and the individual characteristics of each patient's recovery. In time, the organization and delivery of care to the patients who have suffered a stroke passes through different forms. With the development of physical medicine, occupational therapy and physical therapy there have been developed methods of treatment and rehabilitation for patients who have suffered from a stroke. In this direction, the impact assessment and the organization of rehabilitation of the recovery of patients is significantly hampered due to the ongoing changes in the organization of rehabilitation procedures. The results of the survey of the Agency for Health Policy and Scientific Research (АНСРР, 1995) show that there is considerable evidence, mostly in Western Europe, that they achieve better clinical outcomes when patients with acute stroke are treated in an environment that provides coordinated multidisciplinary services. Highly skilled staff, good organization and early implementation of the rehabilitation program are also important components for ensuring better results in the recovery process. The purpose of this study was to evaluate satisfaction from the rehabilitation of patients who have suffered a stroke. Respondents were 414 individuals with a

stroke. The results show that those in which the duration of rehabilitation is up to 7 days have been unsatisfied, while satisfied are those with a rehabilitation of more than 10 days. The majority of patients prefer to combine a hospital with an outpatient rehabilitation, which is primarily related to the extension of its length.

Keywords: stroke, satisfaction, rehabilitation

РЕЗЮМЕ

Мозъчните инсулти представляват 55-85% от мозъчно-съдовите заболявания. Немалка част от пациентите, преживели мозъчен инсулт, са с различна степен на инвалидизация, като приблизително 10% са с тежка степен на инвалидност и се нуждаят от допълнителни грижи. При преживелите инсулт пациенти процентът на инвалидност достига 50-75% в зависимост от вида, локализацията, тежестта и размера на заболяването, а също и от проведеното лечение и индивидуалните особености на всеки отделен болен за възстановяване. Във времето организирането и предоставянето на грижи при пациенти, преживели инсулт, преминава през различни форми. С развитието на физикалната медицина, трудовата терапия и физикалната терапия се развиват и методите за лечение и рехабилитация за пациентите, преживели мозъчен инсулт. В тази посока оценката за влиянието и организацията на рехабилитацията върху възстановяването на пациентите е значително затруднена, поради настъпващите промени в организацията на рехабилитационните процедури. Резултатите от изследването на Агенцията по здравна политика и научни изследвания (АНСРР, 1995) показват, че има значителен брой доказателства, предимно в страните от Западна Европа, че се постигат по-добри клинични резултати, когато пациенти с остър инсулт се лекуват в обстановка, която осигурява координирани мултидисциплинарни услуги. Висококвалифицираният персонал, добрата организация и ранното прилагане на рехабилитационните програми също са важни компоненти за гарантирането на по-добри резултати в процеса на възстановяване. Целта на настоящото проучване е да се оцени удовлетвореността от проведената рехабилитация на пациенти, преживели мозъчен инсулт. Анкетирани са 414 лица с мозъчен инсулт. Резултатите показват, че лицата, при които продължителността на рехабилитацията е до 7 дни, са неудовлетворени, докато удовлетвореност носи рехабилитация с продължителност над 10 дни. По-голямата част от пациентите предпочитат да комбинират болничната с извънболнична рехабилитация, което е свързано основно с удължаване на нейната продължителност.

Ключови думи: мозъчен инсулт, удовлетвореност, рехабилитация

20. Ненова Г, Манчева П, Костадинова Т. Удовлетвореност от работата на кинезитерапевта – едно съвременно изследване. Социална медицина. 2016;(2):31-34.

ABSTRACT

The survey of patient satisfaction (PS) of provided care in the word practice is seen as a means to determine the achieved level of quality of the work. Patients in the test group gave higher marks in all areas compared to the control group. They say they have more freedom in daily activities after procedure performed by the physiotherapist and physiotherapist would look the same if they need rehabilitphysiotherapy in the future. The high patient satisfaction displayed physiotherapist as a necessary participant in the model of rehabilitation care provided in the home.

Keywords: patient's satisfaction, rehabilitation care, physiotherapy

РЕЗЮМЕ

Изследването на удовлетвореността на пациентите (УП) от предоставените здравни грижи в световната практика се възприема като средство за определяне на достигнатото ниво на качеството на извършената работа. Пациентите от тестовата група дават по-високи оценки по всички области в сравнение с контролната група. Споделят, че имат повече свобода в ежедневните дейности след извършената от кинезитерапевта процедура и биха потърсили същия кинезитерапевт, ако имат потребност от рехабилитация в бъдеще. Високата удовлетвореност на пациентите извежда кинезитерапевта като необходим участник в модела на рехабилитационни грижи, предоставени в дома.

Ключови думи: пациентска удовлетвореност, рехабилитационни грижи, кинезитерапия

21. Шивачев Я, Станчева Е, Манчева П. Източната медицина в мениджмънта на хроничната дискова болест. Здравна икономика и мениджмънт. 2017;2(64):36-39.

ABSTRACT

The way in which chronic disc disease runs nowadays, is turning it into a sociality significant disease, which starts to spread among younger people. The consequences are connected with physical and psychological disorders, which limit the working capacity and lead to serious economic loss for society. This state requires the participation of a multidisciplinary team, applying methods of unconventional and conventional medicine with an individual holistic approach. A similar management gives an opportunity to consider the body as a macro system in order to apply better healing to patients with chronic disk disease.

The aim of this article is to investigate the role of unconventional; methods with patients having chronic disk disease and the opportunities to improve their whole physical, mental and social health. Our tasks are:

1. To apply a complex of unconventional methods: acupuncture, meridian massage and reflexotherapy on feet with patients having chronic disk disease
2. To investigate the efficiency of the combination between unconventional methods and the conventional method "healing gymnastics"
3. To educate the patients with chronic disk disease how to present themselves from future recurrences

The object of our research is chronic disk disease and *the subject* is possibility to increase the efficiency of treatment through the combination of unconventional and conventional methods of healing. The results of the research show that unconventional methods take an important part in the complex treatment of chronic disk disease and they are a necessary factor in increasing the efficiency of therapy with such patients. The whole perspective of the University centre of East medicine at the Medical university of Varna is to expand the competences of the professional health workers in the field of unconventional medicine in help of healing chronic disease.

Keywords: eastern medicine. management, chronic disk disease

РЕЗЮМЕ

Съвременното протичане на хроничната дискова болест я превръща в социалнозначимо заболяване и разширява разпространението ѝ със засягане и на по-младата възраст. Последниците за болния човек са свързани с физически и психологически нарушения, които ограничават работоспособността и водят до сериозни икономически загуби за обществото.

Това състояние налага участието на мултидисциплинарен екип, прилагащ методите на неконвенционалната и конвенционалната медицина с индивидуален холистичен подход. Подобен мениджмънт дава възможност организмът да се разглежда като макросистема с цел по-добро лечебно въздействие върху пациенти с хронична дискова болест.

Целта на настоящата статия е да се проучи мястото на неконвенционалните методи при пациенти с хронична дискова болест и възможностите за подобряване на тяхното цялостно физическо, психическо и социално здраве. Задачите, които си поставяме са:

1. Да приложим комплекс от нетрадиционни методи: акупунктура, меридианен масаж и рефлексотерапия на ходилата при пациент с хронична дискова болест;
2. Да изследваме ефективността на съчетанието на нетрадиционните методи с традиционния метод „лечебна гимнастика“;
3. Да обучим болния човек с хронична дискова болест в предпазване от бъдещи рецидиви.

Обект на изследването е хроничната дискова болест, а предмет – възможността за повишаване на ефективността на лечението чрез съчетаване на нетрадиционни с традиционни методи на лечение. Резултатите от изследването показват, че неконвенционалните методи заемат важно място в комплексното лечение на хроничната дискова болест и са необходим фактор за повишаване ефективността на терапията при такива пациенти. Цялостната визия на Университетския център по източна медицина на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ е да разширява компетенциите на екипа от здравни професионалисти в нетрадиционни методи на лечение в помощ на лечението на хроничната болест.

Ключови думи: източна медицина, мениджмънт, хронична дискова болест

22. Mancheva P. Is cooperation between eastern and western medicine possible in Bulgaria? Scripta Scientifica Salutis Publicae. 2018;4:77-81.

ABSTRACT

INTRODUCTION: Bulgarian patients are increasingly looking for Eastern (traditional) medicine (EM) as an addition to their basic treatment. In order to avoid a conflict between the methods of Eastern and Western medicine (WM) in Bulgarian conditions, it is necessary to determine the possibilities for their joint application. **AIM:** The purpose of the article is to explore and present the opportunities for cooperation between Eastern and Western medicine in Bulgarian conditions. **MATERIALS AND METHODS:** A review and content analysis of bibliographic sources, relevant scientific articles and Bulgarian legislation normative acts were performed. **RESULTS AND DISCUSSION:** WM affects the symptom, focuses the treatment on individual organs and systems providing fast results, but the treatment has its side effects. Eastern medicine treats the individual in his entirety, mostly without side effects, cures the root cause, but the results are obtained through a prolonged treatment. Disadvantages of both types of medicine: alternative medicine is unable to deal with diseases that arise in people from the West due to contaminated environment, noise factors, impact of chemical agents, etc.; in WM there are cases of sustained and irreversible health effects caused by iatrogenesis. In recent decades in Europe and around the world, the practicing of EM techniques has been implemented as part of the prophylaxis and as a complementary therapy next to drug treatment. **CONCLUSION:** Bulgarian legislation regulates the training and practicing of some methods that are part of alternative medicine ("unconventional methods"). The EM

methods have their place in the prophylaxis and treatment of the Bulgarian patient. A cooperation between Eastern and Western medicine is possible in Bulgarian conditions.

Keywords: Eastern medicine, unconventional methods, complementary medicine, Bulgaria

РЕЗЮМЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: Българските пациенти все повече търсят източна (традиционна) медицина (ИМ) като допълнение към основното им лечение. За да се избегне конфликта между методите на източната и западната медицина (ЗМ) в български условия, е необходимо да се определят възможностите за тяхното съвместно приложение. **ЦЕЛ:** Целта на статията е да проучи и представи възможностите за сътрудничество между източната и западната медицина в български условия. **МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ:** Извършен е преглед и анализ на съдържанието на библиографските източници, релевантните научни статии и нормативните актове в българското законодателство. **РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ:** ЗМ повлиява симптома, фокусира лечението върху отделни органи и системи, осигурява бързи резултати, но лечението има своите странични ефекти. Източната медицина лекува човека в неговата цялост, без странични ефекти, лекува първопричината, но резултатите се получават чрез продължително лечение. Недостатъци на двете медицини: източната медицина не е в състояние да се справи с болести, които възникват при хора от Запада, поради замърсена среда, шумови фактори, въздействие на химически агенти и др.; при ЗМ има случаи на трайни и необратими ефекти върху здравето, причинени от ятрогенезата. През последните десетилетия в Европа и по света практикуването на ИМ е част от профилактиката и е допълваща терапия към консервативното лечение. **ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** Българското законодателство регламентира обучението и практикуването на някои методи, които са част от източната медицина („неконвенционални методи“). Методите на ИМ имат своето място в профилактиката и лечението на българския пациент. В български условия е възможно сътрудничество между източната и западната медицина.

Ключови думи: източна медицина, нетрадиционни методи, козплементарна медицина, България

23. Shivachev Y, Grozdeva D, **Mancheva P.** Complementary versus Conventional medicine in Carpal tunnel syndrome? A case report. *Scripta Scientifica Medica.* 2017;49(4):67-70.

ABSTRACT

INTRODUCTION: Patients with chronic disease, including carpal tunnel syndrome more and more often face any kind of treatment (e. g. complementary medicine) and are trying to find help in any levels of healthcare system. **CASE REPORT:** A 54-year-old female patient who worked on a cruised ship as a confectioner visited Medical University of Varna and University Centre of Eastern Medicine of Varna with the following complaints: hyperesthesia, neuropathic pain in the areas of wrist, palm and fingers, sleep disorder, and anxiety. These symptoms aggravated at night as the pain spread towards the elbow and shoulder, which led to disability, reduced function in daily-life activities and impaired quality of life. Immobilization with orthosis was conducted. The patient disembarked in Brazil, where she underwent an examination and electroneurography (ENG) and was diagnosed with carpal tunnel syndrome. After a few unsuccessful attempts of self-medication care and negative psychological attitude towards conventional medicine, the patient searched for treatment at Medical University of Varna and University Centre of Eastern Medicine of Varna. Tinel's test and Phalen's test were positive. Diagnostic mobilization nerves tests and

manual muscle testing were carried out. A complex of unconventional methods of treatment was applied to the patient. **CONCLUSION:** Holistic approach to the patient along with the three dimensions of the human health are a proof that complementary medicine could be another possibility for a long-term and preventive treatment to patients with carpal tunnel syndrome.

Keywords: complementary medicine, carpal tunnel syndrome, diagnosis, physical therapy

РЕЗЮМЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: Пациентите с хронично заболяване, включително синдрома на карпалния тунел, все по-често търсят алтернативи (напр. комплементарна медицина) и се опитват да намерят помощ на всички нива на здравната система. **КЛИНИЧЕН СЛУЧАЙ:** 54-годишен пациент, който работи на круизен кораб като сладкар, посети Университетския център по източна медицина на Медицински университет-Варна със следните оплаквания: хиперестезия, невропатична болка в областта на китката, дланта и пръсти, разстройство на съня и безпокойство. Тези симптоми се влошават през нощта, когато болката се разпространява към лакътя и рамото, което води до увреждане, намалява функцията на ежедневните дейности и влошава качеството на живот. Проведено е обездвижване с ортеза. Пациентът е слязъл в Бразилия, където е прегледан и електроневрография (ENG) и е диагностициран с карпален тунелен синдром. След няколко неуспешни опита за самолечение и отрицателна психологическа нагласа към конвенционалната медицина, пациентът потърси лечение в Университетския център по източна медицина на Медицински университет-Варна. Тестът на Tinel и тестът на Phalen са положителни. Проведени са диагностични мобилизационни нервни тестове и ръчен тест на мускулите. На пациента се прилага комплекс от нетрадиционни методи на лечение. **ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** Холистичният подход към пациента, в трите компонента на здравето, са доказателство, че комплементарната медицина може да бъде друга възможност за дългосрочно и превантивно лечение на пациенти с карпален тунелен синдром.

Ключови думи: комплементарна медицина, синдром на карпалния тунел, диагностика, физиотерапия

24. Манчева П, Великова В, Джорджанова А, Беребин М. К вопросу о легализации эвтаназии: ситуация в мире, Республике Болгария – стране – члене европейского союза и в российской федерации – реальность, проблемы и перспективы. Вестник ЮУрГУ. Серия „Психология“, Правовые и этические вопросы психологии. 2015;8(3):87–97.

ABSTRACT

An item on euthanasia legalization in the world, the European Union, particularly, in Bulgaria and Russia has a manifold content, related to the level of development of a health care, national psychology of the people, their morality and values. The European member states lack a common position on euthanasia, but the debate is already begun, though it seems that a common position is impossible today. In some countries, including the Russian Federation and Bulgaria, there is regulation of the issues about euthanasia, while in Holland, Belgium and Luxemburg it is legal and officially put into practice. Complexity of the euthanasia debate that has seriously just begun in our country is related to the problem of society right to deprive someone of the opportunity for making a decision about his individual subjective right. Also it is closely related to the procedures of the realization of euthanasia and psychological aspects of the person's roles, which take part in its

implementation. On the whole it is dominated the cautious approach to this problem because of the differences of viewpoints and difficulties in finding more flexible legislative solutions.

Keywords: euthanasia, legalization, the European Union, the Russian Federation, Republic of Bulgaria.

РЕЗЮМЕ

Вопрос о легализации эвтаназии в мире, Евросоюзе, а также в Болгарии и России, в частности, имеет разнородное содержание, касающееся уровня развития здравоохранения, национального законодательства, психологии народа, его морали и ценностной системы. В странах – членах Европейского союза нет общей позиции по вопросу эвтаназии, но дебаты в них уже начались, хотя, на первый взгляд, выработка единой позиции выглядит невозможной на данном этапе. В некоторых государствах, среди которых Российская Федерация и Болгария, существует регламентация вопросов, касающихся эвтаназии, в то время как в Голландии, Бельгии и Люксембурге она узаконена и осуществляется официально. Сложность дебатов об эвтаназии заключается в том, что они сопряжены с вопросом о праве общества лишить отдельно взятого человека возможности оценки и выбора решения относительно одного из специальных его субъективных прав; связаны с выбором механизмов реализации эвтаназии и психологических аспектов роли лиц, участвующих в ее осуществлении. На фоне имеющихся разногласий в целом преобладает осторожный подход к этому вопросу, препятствиям и проблемам, которые порождает разрешение на практике эвтаназии.

Ключевые слова: эвтаназия, легализация, Европейский союз, Республика Болгария, Российская Федерация.

25. Манчева П, Джорджанова А. Роль психологических компонентов структуры правового сознания в его формировании и в его проявлении в поведении. Вестник ЮУрГУ, Серия „Психология“. 2016;9(3):95–103.

ABSTRACT

We describe the conception of legal consciousness as a relatively new particular science category with interdisciplinary character. We consider its characteristics, firstly, as one of the main elements of the legal areas of social life, and secondary, as a category, based on psychological knowledge. We describe a tree-component structure of the psychological component of legal consciousness, represented by cognitive, emotional and value and behavioral components. There are reflected the decisive role of legal regulations to the immediate individual's behavior. There are presented the point that the legal consciousness is not only a link between the law requirements and the reflection character in a concrete behavior, but also it takes part in the creation of law.

Keywords: legal consciousness, law, legal psychology, social action of law

РЕЗЮМЕ

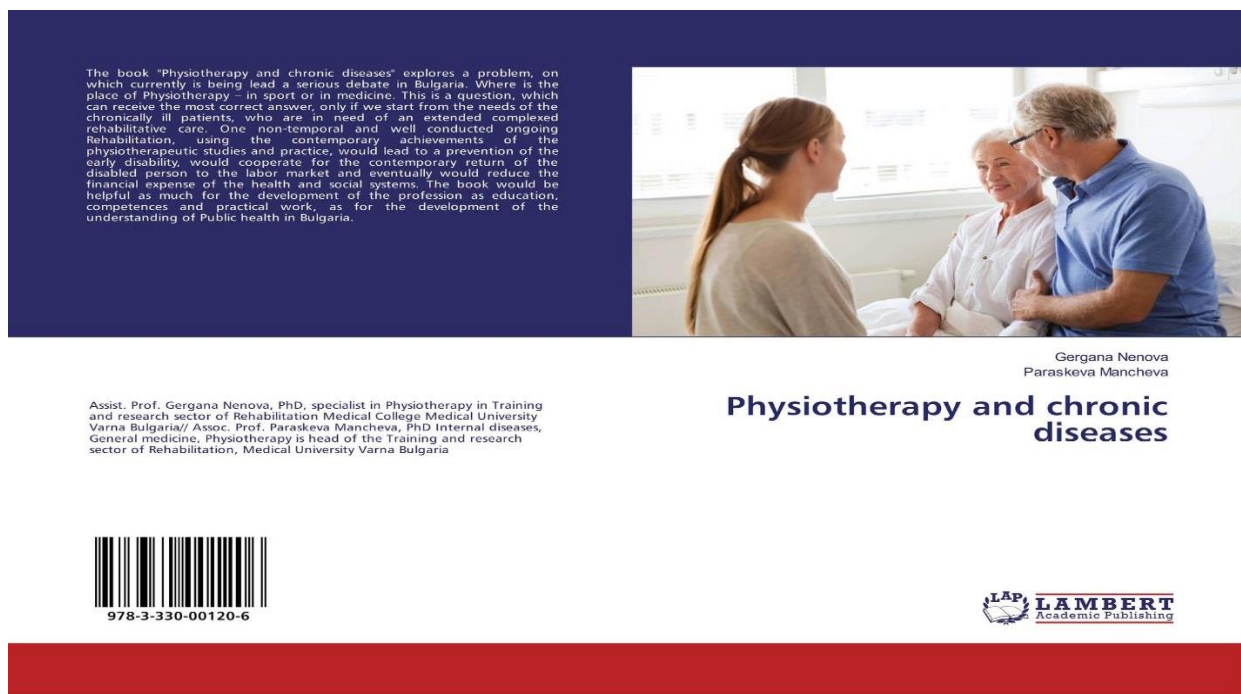
Описаны представления о правовом сознании как сравнительно новой частной научной категории междисциплинарного характера. Рассмотрены ее характеристики, во первых, как одного из основных элементов правовой области общественной жизни, и во вторых, как категории, основанной на психологическом знании. Описана трехкомпонентная структура психологической составляющей правового сознания, представленная познавательным, эмоционально-ценностным и поведенческим компонентами. Отражена решающая роль

правового сознания и каждого из его трех элементов структуры в процессе превращения правовых предписаний в непосредственное поведение индивида. Представлено мнение о том, что правовое сознание является не только связующим звеном между требованиями права и их характером их отражения в конкретном поведении, но и его роль при самом создании права.

Ключевые слова: правовое сознание, право, правовая психология, социальное действие права.

ПОКАЗАТЕЛИ 9

1. Nenova G, Mancheva P. Physiotherapy and chronic diseases. LAP Lambert Academic Publishing, ISBN 978-3-330-00120-6, 2016, pp.52.

PHYSIOTHERAPY AND CHRONIC DISEASES

In the modern stage of development of society, the solution to the problems of chronic disabling disease is one of the most important priorities in health and social policies. Alarmingly popular is the trend of increasing disability among population worldwide and the existing imbalance between the rights and needs of the chronically ill. This requires the adoption of effective public policies to influence disability, having one goal-a complex biological, psychological and social adaptation and re- adaptation of chronically ill disabled citizens. The permanently increasing number of patients with disability in Bulgaria, as well as the medical, economic, social and personal consequences of this fact, shows that this is a problem which requires multilateral solutions and actions. Besides the need for financial resources, it requires a new comprehensive concept of social policy, a new regulatory framework and major organizational changes. The complicated situation dictates the implementation of measures to improve health and social policies to strengthen the system of protection and control of public health, both at state and regional levels.

Physiotherapy is an opportunity to which society directs its attention in the hope of improving the quality and way of life of citizens and waiting for more clarity about its place in the prevention policies of the social and democratic state.

The book "Physiotherapy and chronic diseases" explores a problem, on which currently is being lead a serious debate in Bulgaria. Where is the place of Physiotherapy – in sport or in medicine? This is a question, which can receive the most correct answer, only if we start from the needs of the chronically ill patients, who are in need of an extended complexed rehabilitative care. One non-temporal and well conducted ongoing physiotherapeutic studies and practice, would lead to a prevention of the physiotherapeutic studies and practice, would lead to a prevention of the early disability, would cooperate for the contemporary return of the disabled person to the labor market and eventually would reduce the financial expense of the health and social systems. The book would be helpful as much for the development of the profession as education, competences and practical work, as for the development of understanding of Public health in Bulgaria.

КИНЕЗИТЕРАПИЯТА И ХРОНИЧНИТЕ ЗАБОЛЯВАНИЯ

В съвременния етап на развитие на обществото, решаването на проблемите на хроничните инвалидизиращи заболявания е един от най-важните приоритети в здравната и социалната политика. Тревожна е тенденцията за увеличаване на инвалидността сред населението по света и съществуващия дисбаланс между правата и нуждите на хронично болните. Това налага приемането на ефективни публични политики, които да влияят върху уврежданията, които имат една цел - комплексна биологична, психологическа и социална адаптация и ре-адаптация на хронично болните хора с увреждания. Постоянно нарастващият брой пациенти с увреждания в България, както и медицинските, икономическите, социалните и личните последици от този факт, показват, че това е проблем, който изисква многостранни решения и действия. Освен необходимостта от финансови ресурси, той изисква нова цялостна концепция за социалната политика, нова регулаторна рамка и големи организационни промени. Сложната ситуация диктува изпълнението на мерки за подобряване на здравните и социалните политики за укрепване на системата за защита и контрол на общественото здраве, както на държавно, така и на регионално ниво. Кинезитерапията е възможност, към която обществото насочва вниманието си с надеждата да подобри качеството и начина на живот на гражданите и получи по-голяма яснота за мястото ѝ в политиките за превенция на общественото здраве в социално-демократичната държава.

Книгата „Кинезитерапия и хроничните заболявания“ разглежда проблем, по който в момента се води сериозен дебат в България. Къде е мястото на кинезитерапията - в спорта или в медицината? Това е въпрос, който може да получи най-правилния отговор, само ако изхождаме от нуждите на хронично болните пациенти, които се нуждаят от разширена комплексна рехабилитационна помощ. Едно продължаващо проучване относно възможностите на кинезитерапевтичната наука и практика в тази посока би довело до превенция на ранното увреждане, би спомогнало за своевременно връщане на пазара на труда и в крайна сметка би намалило финансовите разходи на здравните и социалните системи. Книгата би била полезна както за развитието на професията кинезитерапия, така и за образованието, компетенциите и практическата работа, както и за развитието на развитието за общественото здраве в България.

КРИТЕРИЙ Е

ПОКАЗАТЕЛ 20

1. **Манчева П.** Експертиза на работоспособността. СТЕНО. 2018. ISBN 978-619-241-006-3.

EXPERTISE OF WORKING CAPACITY

Determining the degree of working capacity is an important act for both the person with impaired health and the society, which must realize its rights and compensate for the losses - health, socio-economic and labor-occupational. There are two trends that have most recently been encountered when discussing the issue of working capacity expertise. One of them focuses on the significant amount of public spending to offset the effects of working incapacity and to look for ways to contain costs.

The second one focuses on the possibility of underestimating the patient's condition and the barriers that impede the exercise of his or her rights arising from the expert decision. The reconciliation of the two trends can be achieved by creating the conditions for a precise expertise, in which the specific targeted training of its participants is of paramount importance. A wide range of doctors, social work specialists, rehabilitators and more ensure a comprehensive approach in the process of the expertise of working capacity and its accompanying activities.

Although working capacity expertise is already taught at selected universities as an optional or compulsory course, there are still no appropriate teaching guides. This fact can be changed with the presented textbook, which elaborates theoretically and practically the issues of the expertise of working capacity, in four modules. In the first module is presented a retrospection of the organizational and methodological foundations of the work capacity examination in Bulgaria and the current legislation related to the activities on the working capacity expertise.

The second module examines the objects and subjects of the Expertise of working capacity. The procedure, preparation, results of the activity, as well as the structure, organization and control of the medical expertise are presented in the third module. At the center of the last module, the fourth, is the expert's decision as the legal basis for the complex rehabilitation of people with disabilities, their problems and perspectives. "The Expertise of working capacity" is a timely guide because:

- it is the first of its kind and represents a successful attempt to systematically, in an accessible way, present the legal regulation of the problem and the procedure for the realization of the rights of persons with disabilities;
- For the first time in recent years, attention has been paid to the preventive and occupational function of the structures involved in the expertise of working capacity;
- the historical review and subsequent examination of the legal regulation of the activity of the medical expertise system reveals the loss of some positive sides, the restoration of which deserves the efforts of the state and society;
- it focuses on the implementation of the European principle in the overall process of "rehabilitation-integration-return to the labor market" instead of disability pension;
- The expert decision is seen as a tool for improving health and social policies.

The presented textbook not only fills a gap but also gives ideas for structuring, enriching and developing a new discipline and specialization. It will be useful to all those involved in the various activities related to the expertise of working ability and a prerequisite for improving its' quality.

ЕКСПЕРТИЗА НА РАБОТОСПОСОБНОСТТА

Определянето на степен на работоспособност е важен акт както за човека с нарушено здраве, така и за обществото, което трябва да реализира неговите права и да компенсира загубите – здравни, социално-икономически и трудово-професионални. Две са тенденциите, които напоследък най-често се срещат при обсъждане на проблема за експертиза на работоспособността. Едната е да се акцентира върху значителния размер на публичните разходи за възмездяване на последиците от настъпила нетрудоспособност и да се търсят начини за съдържане на разходите. При втората фокусът е върху възможността за подценяване състоянието на пациента и бариерите, които възпрепятстват реализацията на правата му, произтичащи от експертното решение. Примиряването на двете посочени тенденции може да стане чрез създаване условия за прецизна експертна дейност, в която специфично насоченото обучение на участниците в нея е от първостепенно значение. Широк кръг от лекари, специалисти по социална работа, рехабилитатори и др. обезпечават комплексния подход в процеса на експертиза на работоспособността и съпътстващите я дейности. Независимо че експертизата на работоспособността вече се преподава в отделни

университети като избираема или задължителна учебна дисциплина, все още липсват подходящи учебни ръководства. Този факт може да бъде променен с представения учебник, в който са разработени теоретично и практически въпросите на експертизата на работоспособността, в четири модула. В първия модул се прави ретроспекция на организационно-методичните основи на експертизата на работоспособността в България и се преминава към действащото законодателство, свързано с дейностите по експертизата на работоспособността. Вторият модул разглежда обекта и субектите на експертизата на работоспособността. Процедурният ред, подготовката, резултатите от дейността, както и устройството, организацията и контролът на медицинската експертиза са представени в третия модул. В центъра на последния, четвърти модул, е експертното решение като правна основа за комплексната рехабилитация на хората с увреждания, нейните проблеми и перспективи. Учебникът „Експертиза на работоспособността“ е едно навременно ръководство, защото:

- е първо по рода си и представлява сполучлив опит за систематично, по достъпен начин, представяне на правното регулиране на проблема и процедурата по реализиране на правата на хората с увреждания;
- за първи път в последните години се обръща внимание на превантивната и трудово-професионална функция на структурите, ангажирани с експертиза на работоспособността;
- историческият преглед и последващото разглеждане на правното регулиране на дейността на системата на медицинската експертиза установява загуба на някои положителни страни, възстановяването на които заслужава усилията на държавата и обществото;
- се акцентира върху реализация на европейския принцип в цялостния процес на „рехабилитация-интеграция-връщане на пазара на труда“ вместо инвалидна пенсия;
- експертното решение се разглежда като инструмент за усъвършенстване на здравната и социална политики.

Представеният учебник не само запълва една празнина, но и дава идеи за структуриране, обогатяване и развитие на нова учебна дисциплина и специализация. Той ще бъде полезен на всички, които са ангажирани с разнопосочните дейности, свързани с експертиза на работоспособността, и една предпоставка за повишаване на нейното качество.

II. ИЗВЪН УЧАСТВАЩИТЕ В ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИЯ МАТЕРИАЛ ЗА ПОКРИВАНЕ НА МИНИМАЛНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ ЗА ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНА ДЛЪЖНОСТ „ПРОФЕСОР“

A) ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“ – 5 броя

1. Манчева П, Делийски М, Попова Ст, Алахвердян Р. Полиморбидността - смисъл, същност и значение в общата практика. Социална медицина. 2004;(4):17-18.

ABSTRACT

Polymorbidity (PM) is a widely known and used term in everyday practice, which makes it paradoxical that there is so far no consensus on its specific content. With regard to demographic aging, the overwhelming demand for adult health care services in the general practice and the characteristics of morbidity at this age - multiplicity of pathological processes, chronic course, polypharmacy, it is imperative to clarify the nature and importance of the polymorphism phenomenon in terms of:

1. The amount of disease units that form it
2. Diseases and/or symptoms that affect it
3. The contingent among which it meets
4. Presence or absence of impaired function of the organs involved
5. Type of disease (acute or chronic)
6. The link to quality of life
7. Forms of PM

This exposition aims to clarify the content and importance of PM in relation to a holistic approach in general medicine. Health care reform has put the GP as the sole "synthesizer" of all the patient's medical problems and illnesses. The trinity of bio-, psycho-, and socio-components that form a health problem further requires clarification of what is polymorbidity and its structuring.

Keywords: polymorbidity, GP, holistic approach

РЕЗЮМЕ

Полиморбидността (ПМ) е широко известен и използван термин в ежедневната практика, което прави парадоксален факта, че до момента няма единно и ясно становище за неговото конкретно съдържание. Във връзка с демографското застаряване, преимущественото търсене на здравни услуги от възрастните пациенти в общата практика и характеристиката на морбидността в тази възраст – множественост на патологичните процеси, хронично протичане, полипрагмазия, е наложително да се изясни същността и значението на феномена полиморбидност по отношение на:

1. Количеството болестни единици, които я формират
2. Заболяванията и/или симптомите, които я засягат
3. Контингентът, сред който се среща
4. Наличие или отсъствие на нарушена функция на засегнатите органи
5. Вида на заболяванията (остри или хронични)
6. Връзката с качеството на живота
7. Формите на ПМ

Настоящото изложение има за цел да изясни съдържанието и значението на ПМ във връзка с холистичния подход в общата медицина. Реформата в здравеопазването постави общопрактикуващия лекар в ролята на единствен „синтезатор“ на всички медицински проблеми и заболявания на пациента. Триединството на био-, психо- и социоконпонентите, формиращи здравния проблем, в още по-голяма степен изискват уточнение на това, що е полиморбидност и нейното структуриране.

Ключови думи: полиморбидност общопрактикуващ лекар, холистичен подход

2. **Манчева П**, Маджова В, Делийски М, Забунов А. Оценка на качеството на живота на полиморбидните пациенти в общата медицинска практика. *Обща медицина*. 2006;(3):8-11.

ABSTRACT

An inquiry study in a polymorbid contingent in general practices of Varna region aimed at the quality of life (QoL). The generic questionnaire used (WHOQOL-BREF) consisted of 26 questions split into four issues: "corporal", "psychologica", "attitudes" and "living environment". Results indicate that the predominant part of polymorbid patients (PP) belong to the group of the retired over 60 years of age. and their access to and the extent of medical services are sufficient and well on time, Labour involvement, family support, and the high level of aducation have a positive effect on QoL of PP.

Keywords: quality of life, family practice, physician`s practice patterns, questionnaires, Bulgaria, aged

РЕЗЮМЕ

Целта на проведеното от нас анкетно проучване е изследване на качеството на живот (КЖ) сред полиморбидния контингент на общомедицинските практики на територията на гр. Варна. Използван е генеричен въпросник на СЗО (WHOQOL-BREF) с 26 въпроса, разделени в четирите области: „телесна“, „психологична“, „отношения“ и „среда“. Резултатите от проучването показаха, че преобладаващата част от полиморбидните пациенти (ПП) са пенсионери над 60-годишна възраст, получаващи своевременно и в достатъчен обем достъп до здравни услуги. Изследването установи, че трудовата заетост, семейната среда и високата степен на образованост влияят положително на КЖ на ПП.

Ключови думи: качество на живот, морбидност, обща практика, медицински модел, въпросници, България, възраст

3. **Манчева П**, Маджова В, Забунов А, Христова С. Инвалидност и палиативни грижи. *Здравна политика и мениджмънт*. 2010;10(5):46-48.

ABSTRACT

Palliative medicine (PM) in Bulgaria is directly related to care for permanently disabled patients. The rise of the total number of disabled individuals in recent years is related to the polymorbidity of elderly patients over the age 65, the demographic collapse, poverty, high level of unemployment and the shortcomings of healthcare system. The need for palliative care directed to this contingent is still a problem for the government and thus reflecting on the overall quality of healthcare, respectively primary healthcare and general medicine. In the developed world countries healthcare systems offer palliative care (PC) within a system of well organized institutional units taking care of patients in need till the end of life.

Keywords: palliative medicine, disability, palliative care units, primary care, general practice

РЕЗЮМЕ

Палиативната медицина (ПМ) в България е пряко свързана с обгрижването на пациентите с трайно намалена работоспособност. В последните години у нас нараства броя на

инвалидизираните лица, което е в пряка връзка с полиморбидността във възрастта над 65 г., демографския срив, бедността, нарастващата безработица и проблемите на здравеопазната система. Необходимостта от осъществяване на палиативни грижи при тях е сериозен проблем в България, който касае качеството на предлаганите услуги в здравеопазната система, респективно медицинската практика. В световната медицинска практика съществува възможност палиативните грижи (ПГ) да се осъществяват от организирана мрежа от здравин заведения, оказващи помощ за болния в края на живота.

Ключови думи: палиативна медицина, инвалидност, структурни звена за развитие на палиативни грижи, обща медицинска практика

4. Манчева П, Маджова В, Забунов А, Христова Св. Палиативни грижи и евтаназия – значение на проблема в общата практика. Научна конференция „Практически стаж по палиативна медицина за студенти-медици“, Пловдив. 17.12.2009.

ABSTRACT

Palliative medicine (PM) is a specialized medical activity aimed at extending and improving of patients' quality of life by eliminating or responding to excruciating symptoms caused by the disease or by specific treatment. In order to achieve this, a large number of staff, including general practitioners (GPs) and a large number of different medical and non-medical specialists, are needed in general practice. The teamwork of GPs in Bulgaria is often linked to the issue of "pros" or "cons" of euthanasia, given the human right to a free choice. In the last 30 years, this dilemma has been of increasing concern to the world, with the main problems in the legal regulation of euthanasia being legalization, the specific forms of legalizing human rights procedures. The legal analysis of the phenomenon reveals the pros and cons of euthanasia that arise during ethical, religious and political discussions. The normal evolution of a liberal-type society inevitably raises complex ethical issues such as euthanasia. The urgent need to discuss the problem is now an epochal reversal of perspective and a change in the way that the mission of medicine, treatment of the patient and the illness have been understood.

Keywords: euthanasia, palliative care, general practice

РЕЗИОМЕ

Палиативната медицина (ПМ) е специализирана медицинска дейност, която има за цел удължаване и подобряване на качеството на живота на болните, чрез премахване или повлияване на мъчителните симптоми, причинени от болестта или от специфичното лечение. За постигане на тази цел в общата практика е необходим широк екип, който включва общопрактикуващия лекар (ОПЛ) и голям брой различни медицински и немедицински специалисти. Екипната работа на ОПЛ в България, често се свързва с въпроса „за“ или „против“ евтаназията, предвид правото на човека на свободен избор. В последните 30 години тази дилема вълнува все повече света, като основните проблеми в правната регламентация на евтаназията са относно легализацията, конкретните форми на узаконяване на процедурите, гарантиращи правата на човека. В юридическия анализ на феномена се разкриват аргументите „за“ и „против“ евтаназията, възникнали в течение на етичните, религиозните и политическите дискусии. Нормалната еволюция на едно общество от либерален тип неминуемо поставя заплетени етични проблеми като евтаназията. Назрялата необходимост от обсъждане на проблема, вече е епохално обръщане на перспективата и промяна в начина, по който се е разбирала мисията на медицината, на лекуването и отношението към болния и болестта.

Ключови думи: евтаназия, палиативни грижи, обща практика

5. **Mancheva P**, Zabounov A, Madjova V, Hristova Sv. Use of WHOQOL-BREF for polymorbid patients quality of life assessment in General practice. 1st congress of the Association doctors GP/FM South-East Europe (A GP/FM SEE), Ohrid 15-18 June 2006. Book of abstracts. 154.

ABSTRACT

Quality of life improvement and a better life expectance are the final goals of the health care reform. Due to the lack of resources and their utilization, inevitably comes up the need of firm, scientifically prived criteria and methods for choosing effective interventions. Commonly used standart indicators, like morbidity, rehospitalization and death rate. ect. often seem not fully objective, when assessing people with functional disabilities, what exactly is the case with most real, specific and purely humane indicator for quality assessment, despite the fact that primarily the psychosocial and ethical aspects of health services are viewed.

We made an inquiry study for polymorbid patients in general practices of Varna region aimed at the quality of life (QoL). The generic questionnaire used (WHOQOL-BREF) consists of 26 questions, split into four issues: "corporal", "psychological", "attitudes" and "living environment". Results indicated that the predominant part of polymorbid patients (PP) belong to the group of the retired, over 60 years of age and their access to and the extend of medical services was sufficient and well on time.

Labour involvement, family support and the high level of education have had a positive effect on QoL of PP.

Keywords: quality of life, general practice, polymorbidity, WHOQOL-BREF.

РЕЗЮМЕ

Подобряването на качеството на живота и продължителността на живота са крайната цел на реформата в здравеопазването. Поради проблемите при разпределението на ресурсите неизбежно възниква необходимостта от ясни, научно обосновани критерии и методи за избор на ефективни интервенции. Често използваните стандартни показатели, като заболяемост, рехоспитализации, смъртност. и др. не са напълно обективни, когато се оценяват хора с функционални увреждания, какъв е случаят с най-реалния, специфичен и чисто хуманен показател за оценка на качеството, въпреки факта, че се разглеждат преди всичко психосоциалните и етични аспекти на здравните услуги. Направихме проучване сред полиморбидни пациенти в общите практики на област Варна, насочени към качеството на живот (QoL). Използваният общ въпросник (WHOQOL-BREF) се състои от 26 въпроса, разделени на четири области: „телесна“, „психологична“, „отношения“ и „среда“.

Резултатите показват, че преобладаващата част от полиморбидните пациенти (ПП) принадлежат към групата на пенсионерите по осигурителен стаж и възраст и са над 60 години. Достъпът им до медицинските услуги е достатъчен и навременен. Трудовата заетост, семейната подкрепа и високото ниво на образование оказват положителен ефект върху QoL на ПП.

Ключови думи: качество на живот, обща практика, полиморбидност, WHOQOL-BREF.

Б) ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР НА НАУКИТЕ“ – 11 броя

1. Манчева П. Експертното решение – необходимо условие за социалната интеграция на хората с увреждания. Варненски медицински форум. 2014;3(1):69-74.

ABSTRACT

The realization of the rights of disabled people in Bulgaria is directly related to the activity of Medical Committee. The Expert decision published by Medical Committee is a necessary requirement for the usage of these rights. The insufficiency of a current information from available source slows down the process of social integration. Also these legal assumptions, which underline these rights are changing dynamically too. The general practice is the point of beginning, from which the procedure for certification starts. This is the place where disabled people come back and look for the answers of their questions, which are created from the Expert decision. The continuing education of general practitioners is an opportunity for improving their competence in this area.

Keywords: social integration, disabled people, rights, general practitioner

РЕЗИЮМЕ

Реализирането на правата на хората с увреждания в България е в пряка връзка с дейността на ТЕЛК. Експертното решение, издавано от ТЕЛК се явява необходимо условие за ползването на тези права. Наличният недостиг на актуална информация от достъпен източник забавя процеса на социалната интеграция. Освен това законовите предпоставки, обуславящи тези права също динамично се променят. Общата практика е отправната точка, от която тръгва процедурата за освидетелстване през ТЕЛК и мястото, където хората с увреждания се връщат за да търсят отговор на въпросите, свързани с експертното решение. Продължаващото обучение на общопрактикуващите лекари е една възможност за усъвършенстване на тяхната компетентност в тази насока.

Ключови думи: социална интеграция, хора с увреждания, права, общопрактикуващ лекар

2. Манчева П, Вълканова М. Преносимост на осигурителни права в Европейския съюз. Юбилейна научна конференция „Обществено здравеопазване – традиции и перспективи“, 30-31.05.2014, Варненски медицински форум. 2014;3(2):225-229.

ABSTRACT

After Bulgaria joined the European Union (EU) in January 2007 European norms and regulations in all areas became true to all Bulgarian citizens. Providing high level of social protection is the corner stone of all social politics in EU member states. Leading role in accomplishing this goal on a national level has the social security system, in particular – the pension system. Growing cooperation gives the chance to more and more Bulgarians find professional opportunities in other EU member states. Insurance systems in EU member states confront challenging questions concerning their potential for successful public function execution. Aiming to preserve sustainability of insurance systems EU encourages member states to engage in reforms enabling opportunities to guarantee all citizens' social security rights.

Keywords: insurance rights, social security, pension system

РЕЗЮМЕ

След присъединяването на Р България през месец януари 2007 г. към Европейския съюз (ЕС), европейските правила от всички сфери станаха реалност и за българските граждани. Осигуряването на високо равнище на социална защита е ключовата и най-важна цел на социалните политики на страните-членки на Европейския съюз. Водеща роля в изпълнението на тази цел на национално ниво имат системите за социална сигурност и в частност пенсионните системи. Разрастващото се сътрудничество дава възможност все повече българи да търсят професионална реализация в други държави-членки на ЕС. Осигурителните системи на страните-членки на ЕС са изправени пред предизвикателства, поставящи под въпрос потенциала им успешно да изпълняват своята обществена функция. С цел запазване на устойчивостта на осигурителните системи ЕС насърчава държавите-членки да пристъпят към тяхното реформиране в насоки, даващи възможност за осигуряване на социално-осигурителните права на гражданите.

Ключови думи: осигурителни права, социална защита, пенсионна система

3. Манчева П, Събев Н. Полиморбидният хронично болен и проблемите на инвалидността. Социална медицина. 2015;1(1):19-21.

ABSTRACT

The problems of Handicap are a lot and multidirectional, similar to its legal reglamentation, which is "scattered" in many laws, rules, ordinances and instructions. The implemented changes in the Medical Expertise of Working capacity (MEW) legal order in Bulgaria after 2000 gave an opportunity to the chronic polimorbidity to be valued with a handicap stage (percentage). The accumulated fifteen year practical experience of its simulation required the rethinking of the term "Handicap" in the context of the polimorbidity chronically diseased patient and led to a main social problem - lack of reliable information, reflecting the number of people with disabilities in our country. The identification of the term "Handicap" with the chronic polimorbidity "opens the door" for a media discussion and manipulation over the public attitude towards this vulnerable group of the society.

Keywords: handicap, polimorbidity, chronically diseased

РЕЗЮМЕ

Проблемите на инвалидността са много и разнопосочни, подобно на нейната правна регламентация, която е „разхвърляна“ в редица закони, правилници, наредби и инструкции. Осъществените промени в нормативната уредба на медицинската експертиза на работоспособността (MEP) в Р България след 2000 г. дават възможност хроничната полиморбидност да бъде оценена със съответната степен на инвалидност. Натрупалият се петнадесет годишен опит от нейното приложение налага осмислянето на понятието „инвалидност“ в контекста на полиморбидния хронично болен пациент и довежда до един значим обществен проблем – липсата на достоверни данни, отразяващи броя на инвалидите у нас. Отъждествяването на понятието „инвалидност“ с хроничната полиморбидност „отваря вратата“ за медийни дискусии и манипулиране на общественото отношение към тази уязвима група от обществото.

Ключови думи: инвалидност, полиморбидност, хронична болест

4. **Mancheva P, Vankova D.** Preparing patients for handicap-stage assessment and the challenges for the General medical practice. *Scripta Scientifica Salutis Publicae*. 2015;1(1):19-23.

ABSTRACT

General Practitioners (GPs) face a variety of administrative challenges during their daily work. One of them is the growing number of patients who demand assessment for a handicap stage from the Territory Expert Medical Commissions (TEMC). The General Medical Practice (GMP) is the starting point of the Expert Decision (ED) procedure. GMP is also the place where the patients come back with questions about the patients' rights which they obtain receiving ED. The people with disabilities have to traverse a difficult way in order to receive a handicap stage (percentage). The key to success is competent preparation of the patient by the GMP for the TEMC-examination. This also is a guarantee of the normal functioning of the whole System for Medical Expertise of Working capacity (MEW). The continuous medical education of the GPs is an opportunity to enrich and update their knowledge and competences about MEW-procedures. The long-term strategy is to guarantee the patient' rights which are explicitly formulated by the law. As a result, justified patients' complains will be avoided. The overall *aim* of the presented synopsis is to explore the process of preparing patients for handicap stage assessment by GMP and the challenges which face a GMP related to this process. The *methods* used are: meta-analysis of legal and medical documents for disability assessment; and participatory research method e.g. follow up of the patients' path and the procedures in TEMC. On the bases of this study recommendations are proposed referred to the effectiveness of the MEW-procedure and the role of GMP in the disability stage assessment process.

Keywords: general medical practice, medical expertise for working capacity, handicap, territory expert medical commission

РЕЗЮМЕ

Общопрактикуващите лекари са изправени пред различни административни предизвикателства по време на ежедневната си работа. Едно от тях е нарастващият брой пациенти, които търсят оценка на инвалидността от Териториалните експертни лекарски комисия (ТЕЛК). Общата медицинска практика (ОМП) е отправната точка на процедурата за експертно решение (ЕР). ОМП е също така мястото, където пациентите се връщат с въпроси относно правата, които получават въз основа на ЕР. Хората с увреждания трябва да преминават по един труден и дълъг път, за да получат процент трайно намалена работоспособност. Ключът към успеха е компетентната подготовка на пациента от ОМП за явяване пред ТЕЛК. Това също е гаранция за нормалното функциониране на системата на медицинската експертиза на работоспособността (СМЕР). Непрекъснатото обучение на личните лекари е възможност за обогатяване и актуализиране на техните знания и компетенции относно процедурите на СМЕР. В дългосрочен план е необходимо да се гарантират правата на пациента, които са изрично формулирани от закона. В резултат на това се избягват неоправданите очаквания на пациентите. Общата *цел* на представения материал е да се проучи процесът на подготовка на пациентите за оценка на инвалидността от ОМП и предизвикателствата пред нея, свързани с този процес. Използваните *методи* са: мета-анализ на правни и медицински документи за оценка на уврежданията; метод за изследване на участието, напр. проследяване на пътя на пациентите и процедурите в ТЕЛК. На базата на това проучване се предлагат препоръки, посочени за ефективността на процедурата и ролята на ОМП в процеса на оценка на инвалидността.

Ключови думи: обща медицинска практика, медицинска експертиза за работоспособността, увреждане, териториална експертна лекарска комисия

5. Манчева П. Проблемите на ТЕЛК и потребностите на човека с инвалидност – анализ на ситуацията. Социална медицина. 2015;1(3):19-23.

ABSTRACT

The conclusion of the problems of the Territory Expert Medical Commissions (TEMC) and the disabled person appears one of the most important priorities in the social politics and the Member States. *The aim* of the survey is to detect the TEMC problems and the related barriers that stay in front of the disabled person. *The methods* used in the survey are: documentary-meaningful analysis of the legal regulations of disability, the strategic and the ethical documents, reports, long-term programs and the TEMC development plans; the system SWOT-analysis of Medical Expertise of Working capacity (MEW). The results of SWOT-analysis discovered medico-social, organization-methodological and legal issues of MER. The guidelines for the problem's solution that creates barriers when the needs of the disabled person are satisfied, give opportunities for the establishment of a new conception for development of TEMC.

Keywords: handicap, Territory Expert Med. Commission, Med. Expertise for working capacity, social inclusion, situation analysis

РЕЗЮМЕ

В съвременния етап на развитие на българското общество решението на проблемите на функционирането на териториално експертните лекарски комисии (ТЕЛК) и на човека с инвалидност се явява един от най-важните приоритети в социалната политика на държавите членки. *Целта* на изследването е разкриване на проблемите на ТЕЛК и свързаните с тях бариери пред човека с инвалидност. *Методи* на изследването са: документално-съдържателен анализ на нормативната рамка на инвалидността, стратегическите и етичните документи, докладите, дългосрочните програми и плановете за развитие на ТЕЛК; SWOT-анализ на системата на медицинската експертиза на работоспособността (МЕР). Резултатите от проведения анализ на ситуацията разкриват медико-социалните, организационно-методичните и юридическите проблеми на МЕР. Насоките за решение на идентифицираните проблеми, поставящи бариери при задоволяване на потребностите на човека с инвалидност, дават възможност за изграждане на нова концепция за развитие на системата на ТЕЛК. **Ключови думи:** инвалидност, териториална експертна лекарска комисия, медицинска експертиза на работоспособността, социално включване, ситуационен анализ

6. Манчева П, Джорджанова А. Контрол и обжалване на експертните решения на медицинската експертиза. Здравна икономика и мениджмънт. 2015;1(55):7-11.

ABSTRACT

The control and the appeal of the expert decision of the Medical expertise is fulfilled from many and different organs. From all of them the National Insurance Institute (NII) has a leading role. NII fulfilled control of the expert decisions with certain 50% of permanently diminished working capacity/type and degree of disability through Medical Commissions. This happens through verification of document and appeal of the expert decisions and commissions. The numerous problems of the Medical expertise, completed from the opportunity for appeal (administrative and judicial) of its` acts has as consequences numerous problems – for the functioning of the system itself and for realization of the rights, ensuing from the released from them expert decision. *The*

purpose of this article is to explore and to present the problems of the expert decision`s appeal of the medical expertise`s organs so recommendations for improving of the control in the system are brought out.

Keywords: medical expertise, territorial expert medical commissions, handicap

РЕЗЮМЕ

Контролът и обжалването на експертните решения на медицинската експертиза се осъществява от много и различни органи. От всички тях Националният осигурителен институт (НОИ) има водеща роля. НОИ осъществява контрола на експертните решения с определена 50 и над 50 на сто трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане чрез медицинските комисии. Това става чрез проверка по документи и обжалване на експертните решения на комисииите. Многобройните проблеми на медицинската експертиза, допълнени от възможността за обжалване (административно и съдебно) на нейните актове, влече след себе си множество проблеми – за функционирането на самата система и за реализирането на правата, произтичащи от издаваните от тях експертни решения. *Целта* на статията е да изследва и представи проблемите на обжалването на експертните решения на органите на медицинската експертиза, за да се изведат препоръки за подобряване на контрола в системата.

Ключови думи: медицинска експертиза, териториално експертни лекарски комисии, инвалидност

7. **Манчева П.** Европейският опит в оценката на инвалидността– една възможност за решаване на проблемите на инвалидността в Р България. Здравна икономика и мениджмънт. 2015;2(56):3-8.

ABSTRACT

Conditions in which the global economic crisis puts the former socialist countries and the demographic situation in Bulgaria require adaptation of the regulatory framework regarding the evaluation of disability. *The purpose* of this study is the study of the European experience in the evaluation of disability with a view to making a model of a complex and one act medico-social examination of efficiency in Bulgarian conditions. Analysis of European experience and practices would help to offer acting and adapted for Bulgarian conditions model of expertise in order to achieve the preventive and social character of this medico-social activity.

Keywords: disability, medical examination of ability to work, territorial expert medical commissions

РЕЗЮМЕ

Условията, в които Световната икономическа криза поставя бившите социалистически страни, и демографската ситуация в България налагат адаптиране на нормативната рамка, касаеща оценката на инвалидността у нас. *Целта* на настоящото изследване е проучване на европейския опит в оценката на инвалидността с оглед изработване на модел на комплексна и едноактна медико-социална експертиза на работоспособността в български условия. Анализът на европейския опит и практики би спомогнал да се предложи действащ и адаптиран за български условия модел на експертиза с оглед постигане на превантивния и социален характер на тази на пръв поглед чисто медицинска дейност.

Ключови думи: инвалидност, медицинска експертиза на работоспособността, териториално експертни лекарски комисии

8. Vankova D, Mancheva P. Quality of life of individuals with disabilities – concepts and concerns. Scripta Scientifica Salutis Publicae. 2015;1(1):21-28.

ABSTRACT

INTRODUCTION: The number of people with disabilities has grown tremendously for the last 15 years in Bulgaria. Standardized quality of life instruments can be helpful in the development of public policies which target the needs of this population. The quality of life (QoL) paradigm is a challenging perspective for considering, planning and implementing changes within the area of disabilities. Moreover, an interview with a disabled person about her/his subjective health is a human care with a positive impact on the overall well-being of the individual. This paper aims at stimulating a debate on these topics by investigating the "QoL" and "disability" territories. Further, a study on QoL of individuals with disabilities is presented. The objectives of this study are: (1) to measure the QoL of a representative sample of 305 individuals with disabilities, who are patients from a general Territory Expert Medical Commission – TEMC (Territory Expert Medical Commission (popular abbreviation in Bulgarian language – ТЕЛК)) (St. Marina University Hospital, Varna) by using the WHO generic questionnaire (WHOQOL–BREF) - 26 questions; four-domains structure: Physical health, Psychological health, Social relationships, Environment (2). To define the influence of the four domains on QoL (3). To analyze the relationship between QoL and socio-demographic characteristics (4). To assess the influence of physical pain on QoL. **METHODS:** A cross-sectional study was conducted in 2011 using a representative sample of the register of a general TEMC (n=305, >18 years old). Respondents were selected through the method of multi-stage random selection. **RESULTS:** As a result of multiple-regression analyses it was found out that all the domains have influence on QoL but the most influential is the "Environment" domain (0.394), followed by "Physical health" domain (0.354), "Psychological health" domain (0.261) and "Social relationships" domain (0.169). The total multiple regression coefficient – R is 0.984 (R²=0.969). The patients who reported higher levels of pain – 95.80% - have lower QoL. No relations were found between socio-demographic characteristics of the patients and their QoL. Nowadays, the TEMC mission has to cover not only expert assessment and integration of persons with disabilities into society. The TEMC mission should also involve the improvement of QoL of the people with disabilities. A medico-social approach for handicap-assessment is proposed as a prerequisite for sustainable development of the public health policies concerning people with disabilities.

Keywords: quality of life, disability, WHOQOL–BREF

РЕЗЮМЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: За последните 15 години броят на хората с увреждания значително нараства. Стандартизираните инструменти за качество на живот могат да бъдат полезни при разработването на публични политики, насочени към нуждите на тази уязвима група от обществото. Парадигмата за качество на живот (КЖ) представлява предизвикателство за обмисляне, планиране и прилагане на промени в областта на инвалидността. Освен това, изследването на субективните възприятия на човека с инвалидност за неговото здраве е част от грижите с положително въздействие върху цялостното благосъстояние. Тази статия има за цел да стимулира дебата по тези теми, като изследва териториите на „КЖ” и „увреждане“. Представено е проучване за КЖ на хората с увреждания. Целите на това проучване са: (1) да се измери КЖ на представителна извадка от 305 лица с увреждания, които са освидетелствани от Обща териториална експертна лекарска комисия - ТЕЛК (Територна

експертна лекарска комисия (популярно съкращение на български език - ТЕЛК) към Университетска болница „Св. Марина“, гр. Варна чрез общия въпросник на СЗО (WHOQOL – BREF) - 26 въпроса, структурирани в четири области: „телесна“, „психологична“, „отношения“, „среда“. (2) да се определи влиянието на четирите домена върху КЖ. (3) да се анализира връзката между КЖ и социално-демографските характеристики. (4) да се оцени влиянието на физическата болка върху КЖ. МЕТОДИ: Проведено е изследване през 2011 г., като ползва представителна извадка от регистъра на общ ТЕЛК (n = 305, >18 години). Респондентите са избрани чрез метода на случайния подбор. РЕЗУЛТАТИ: Посредством множествен регресионен анализ се установи, че всички области оказват влияние върху КЖ, но най-значима е областта „психологична“ (0,394), последвана от „телесна“ (0,354), „отношения“ (0,261) и „среда“ (0,169). Общият коефициент на множествена регресия - R е 0,984 (R² = 0,969). Пациентите, които съобщават за по-високи нива на болка - 95,80% - имат по-ниско КЖ. Не са открити връзки между социално-демографските характеристики на пациентите и тяхното КЖ. В съвременните условия мисията на ТЕЛК трябва да обхваща не само експертната оценка, но и интеграцията на хората с увреждания в обществото. Мисията на ТЕЛК трябва да включва подобряване на КЖ на хората с увреждания. Медико-социалният подход за оценка на инвалидността е предложен като възможност за устойчиво развитие на политиките за обществено здраве по отношение на хората с увреждания.

Ключови думи: качество на живот, увреждане, WHOQOL – BREF

9. Манчева П. За липсата на яснота относно точния брой на хората с увреждания в Р България. Здравна икономика и мениджмънт. 2015;2(56):9-13.

ABSTRACT

The lack of reliable data reflecting the number of people with disabilities "opens the door" for media discussion and manipulation of the public attitude towards this vulnerable group. The change in the valuation of disability after the year 2000 and the possibility retired people with disabilities to be presented to Territory Expert Medical Commissions (TEMC), is challenging the healthcare and insurance systems. Embracing expert decision issued by the TEMC as "universal key" to the social and financial advantages in no small measure contributed to the lack of clear criteria to define what is meant by "disabled"/"people with impairment" and what the exact number in Bulgaria.

Keywords: medical expertise, handicap, polymorbidity

РЕЗЮМЕ

Липсата на достоверни данни, отразяващи броя на хората с увреждания у нас, неизбежно „отваря вратата“ за медийни дискусии и манипулиране на отношението на обществото към тази уязвима група. Промяната в начина на оценяване на инвалидността след 2000 година и възможността полиморбидните пенсионери по осигурителен стаж и възраст да се представят пред териториалните експертни лекарски комисии (ТЕЛК) постави на изпитание здравната и осигурителната система. Възприемането на експертното решение, издавано от ТЕЛК като „универсален ключ“ към социални и финансови привилегии в немалка степен допринася за липсата на ясни критерии, които да определят какво се разбира под „инвалиди“/„хора с увреждания“ и какъв е точният им брой в Р България.

Ключови думи: медицинска експертиза, инвалидност, полиморбидност, права на хората с увреждания

10. Манчева П. Възможности за социално включване на възрастните хронично болни инвалиди. Пожилые люди как ресурса развития: Славена. 2016;310-326.

ABSTRACT

The country and society are facing the task of creating conditions for a dignified life for the elderly disabled people and for establishing a harmonious relationship with the social environment. Expanding their opportunities for social activity would help improve holistic health and the quality of life. It is necessary to make use of the available resources of actively aging older people with disabilities by creating job opportunities tailored to their capabilities. Achieving this daunting task would help reduce the burden of our health systems and especially our social systems, free up and 'open' their financial resources to the other age group - also disabled due to disability, not just chronic polymorphism.

Keywords: disability, polymorbidity, social environment

РЕЗЮМЕ

Пред държавата и обществото стои задачата за създаване на условия за достоен живот на възрастните инвалиди и осигуряване на хармонични отношения със социалната им среда. Разширяването на техните възможности за социална активност би спомогнало за подобряване на холистичното здраве и качество на живот. Необходимо е да се оползотворят наличните ресурси на активно стареещите възрастни инвалиди посредством създаване на възможности за работа, съобразена с техните възможности. Постигането на тази нелека задача би дало възможност да се намали товара, който носят здравната и особено социалната ни системи, да се освободи и „отвори“ финансовият им ресурс към другата възрастова част от населението – също инвалиди по причина увреждане, а не само хронична полиморбидност.

Ключови думи: инвалидност, полиморбидност, социална среда

11. Манчева П, Джорджанова А. Организационные и методические проблемы медицинской экспертизы трудоспособности в Республике Болгарии. Человек. Спорт. Медицина. 2016;16(3):37-45.

Цель: провести анализ изменений в нормативно-правовом обеспечении медицинской экспертизы трудоспособности в Республике Болгарии в период после 1989 года. **Результаты:** Рассматриваются проблемные вопросы, касающиеся организационных и методических аспектов системы управления в сфере медицинской экспертизы трудоспособности, существующие и по настоящее время. Приведены результаты анализа действующего законодательства и подзаконных нормативно-правовых актов в этой области. **Обобщение:** в настоящей публикации практического опыта организации методического обеспечения этого вида медицинской экспертизы обосновывает необходимость разработки определенных правовых рамок, обеспечивающих осуществление медицинской экспертизы трудоспособности. **Заключение:** анализ законов и нормативных актов показывает, что существуют основания для создания необходимой правовой основы этой деятельности.

Ключевые слова: медицинская экспертиза, трудоспособность, инвалидность, экспертное освидетельствование

ABSTRACT

OBJECTIVE: To analyze the changes in the legal framework for the medical expertise of working capacity in the Republic of Bulgaria in the period after 1989. **RESULTS:** the current issues of organizational and methodological aspects of the management system in the field of medical examination of disability are addressed. The results of the analysis of the existing legislation and regulations in this field are presented. **Summary:** In this publication, the practical experience of the organizing and methodically assisting of this type of medical expertise substantiates the need to develop specific legal frameworks to ensure the performance of medical expertise. **CONCLUSION:** The analysis of laws and regulations shows that there are conditions to create the necessary legal basis for this activity.

Keywords: medical expertise, working ability, disability, expertise, expert decision

РЕЗЮМЕ

ЦЕЛ: да се анализират промените в нормативната уредба на медицинската експертиза на работоспособността в Р България в периода след 1989 г. **РЕЗУЛТАТИ:** разглеждат се проблемните въпроси относно организационните и методологични аспекти на системата за управление в областта на медицинската експертиза на инвалидността. Представени са резултатите от анализа на действащото законодателство и подзаконовите актове в тази област. **ОБОБЩЕНИЕ:** в тази публикация практическият опит от организирането и методическото подпомагане на този вид медицинска експертиза обосновава необходимостта от разработване на определени законови рамки, които да гарантират осъществяването на медицинската експертиза на работоспособността. **ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** анализът на законите и подзаконовите актове показва, че има условия за създаването на необходимата правна основа за тази дейност.

Ключови думи: медицинска експертиза, работоспособност, увреждане, експертиза, експертно решение

В) ПЪЛНОТЕКСТОВИ ПУБЛИКАЦИИ В ЧУЖДИ НАУЧНИ СПИСАНИЯ

1. Ненова Г, Манчева П. Особенности персонального восприятия студентами качества образования. Международной научно-практической конференции „Проблемы формирования единого научного пространства“, сборник статей, Челябинск, "Omega Science". 03.08.2016; 218-220.

ABSTRACT

Students' personal perception of education is one of the determining factors in the assessment of the educational environment. He attaches great importance to the quality of the educational environment and, to a large extent, to the achievement of the effectiveness of educational programs. Optimization of the educational process is directly related to the results of the assessment of personal perception by students. During the last years in Bulgaria, the problem of assessing the educational environment by students themselves has been increasingly studied. At present, there isn't a standardized tool that would be used in all universities, surveys are created to meet specific information needs. *The purpose* of this article is to study the opinion of students on their implementation in the labor market and the opinion of employers on training. In early 2015, 188 students of the Varna Medical College and 116 employers took the survey. The results showed that

students highly value their competitiveness compared to graduates of other colleges. Employers are much more critical of this and most often point out that graduates lack practical knowledge and skills. This confirms that excellent theoretical training is not sufficient for realization on the labor market, and it is necessary to put emphasis on practical training, especially in professions where practical skills are valued, for example, dental technicians, rehabilitation specialists, medical cosmetologists and others.

Keywords: personal perception, education, quality

РЕЗЮМЕ

Персональное восприятие студентами образования – это один из определяющих факторов оценки образовательной среды. Он придает все большее значение качеству образовательной среды и в высшей степени – достижение эффективности образовательных программ. Оптимизация образовательного процесса напрямую связана с полученными результатами оценки персонального восприятия студентами. В течение последних лет в Болгарии все чаще исследуется проблема оценки образовательной среды самими обучающимися. На данный момент нет стандартизированного инструмента, который применялся бы во всех вузах, проводятся опросы, созданные для удовлетворения конкретных потребностей в информации. *Цель* данной статьи – изучить мнение студентов по вопросам их реализации на рынке труда и мнение работодателей о подготовке кадров. В начале 2015 г. опрос прошли 188 студентов Варненского Медицинского колледжа и 116 работодателей. Результаты показали, что студенты высоко ценят свою конкурентоспособность по сравнению с выпускниками других колледжей. Работодатели относятся к этому на много более критично и чаще всего отмечают, что дипломированным специалистам не хватает практических знаний и умений. Это подтверждает, что отличная теоретическая подготовка не достаточна для реализации на рынке труда, а необходимо поставить акцент на практическую подготовку, особенно в профессиях, где ценятся практические умения, например – зубные техники, реабилитологи, медицинские косметологи и другие.

Ключевые слова: персональное восприятие, образование, качество

РЕЗЮМЕ

Субективните студентски възприятия за обучението е един от определящите фактори при оценяването на образователната среда. Те оказват съществено влияние върху качеството на студентското обучение и ефективността на образователните програми. Оптимизацията на учебния процес е пряко свързана с резултатите, получени чрез оценка на субективните възприятия на студентите. През последните години въпросът за оценката на образователната среда от самите студенти все повече се изучава в България. В момента няма стандартизиран инструмент за изследване, който да се използва във всички университети, провеждат се проучвания за да се отговори на конкретните информационни нужди. *Целта* на тази статия е да проучи мнението на студентите относно тяхната реализация на пазара на труда и становището на работодателите за подготвеността на кадрите. В началото на 2015 г. бяха анкетирани 188 студенти от Варненския медицински колеж и 116 работодатели. Резултатите показаха, че студентите високо ценят своята конкурентоспособност в сравнение със завършилите други колежи. Работодателите са много по-критични и най-често посочват, че завършилите нямат практически знания и умения. Това потвърждава всеизвестния факт, че отличната теоретична подготовка не е достатъчна за добра реализация на пазара на труда

и е необходимо да се постави акцент върху практическото обучение, особено в професии, в които се оценяват практическите умения - например зъботехници, рехабилитатори, медицински козметици и други.

Ключови думи: субективни възприятия, образование, качество

2. Nenova G, Mancheva P, Kostadinova T. Satisfaction of patients with arthrosis from multidisciplinary cooperation. Journal of IMAB. 2016;22(4):1338-1343.

ABSTRACT

INTRODUCTION: The research of patient satisfaction with arthrosis from multidisciplinary cooperation is related to clarifying the position and the role of the physiotherapist in public health and in the development of integrated care. **AIM OF THE STUDY:** To investigate the satisfaction of patients with arthrosis from multidisciplinary cooperation. **MATERIAL AND METHODS:** In this research study participated 30 patients of the Department of Orthopedics and Traumatology of University Hospital "St. Marina" - Varna for the period 2012-2016 of which 13 were men and 17 women. A feedback from these patients was sought based on the 5-point Likert scale regarding their satisfaction after the completion of the work of the multidisciplinary task team that provides integrated care at home. The questionnaire includes 12 questions, grouped in the following areas: awareness, attitude/communication, time, physical activity, professionalism and benefit/effectiveness. The data were compared with the results from a study of the satisfaction of a control group of 30 patients who were treated in the same ward, but chose to continue their rehabilitation with NHIF. **RESULTS:** The respondents from the test group are highly satisfied in the "awareness" area (respectively 4.80 and 4.90). They say that they have more freedom in daily activities after the procedure conducted by physiotherapist (4.93) and would seek the same physiotherapist if they need rehabilitation in the future. Patients appreciate the quality behavior/approach and communication skills displayed by the physiotherapist during the rehabilitation process (5.00), which enables them to better understand their illness (4.93). The respondents from the test group felt much better after each procedure performed by the physiotherapist (5.00) and would recommend him/her to other patients who have the same need (5.00). The satisfaction from the work of the physiotherapist is appreciated by patients extremely high, but only within the model of the multidisciplinary team providing integrated care, in contrast with the very low levels of satisfaction with the quality of rehabilitation provided by the NHIF (control group - 2.43 to issue "8" and 2.40 for question "10"). **CONCLUSIONS:** the leading role of the physiotherapist is definitely essential for the patient in the model of the integrated care provided by the multidisciplinary task team at home. The health problem is solved by a patient-centered approach in an environment that is familiar and close to him with almost identical costs in terms of money, time, emotions, etc. in comparison with the costs provided by NHIF.

Keywords: integrated care, multidisciplinary team, physiotherapy

РЕЗЮМЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: Проучването на удовлетвореността на пациентите с артроза от мултидисциплинарното сътрудничество е свързано с изясняване на позицията и ролята на физиотерапевта в общественото здраве и в развитието на интегрираните грижи. **ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО:** Да се изследва удовлетвореността на пациентите с артроза от мултидисциплинарно сътрудничество. **МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ:** В това проучване са участвали 30 пациента от Катедра по ортопедия и травматология на УМБАЛ „Св. Марина“ ЕАД - Варна за периода 2012-2016 г., от които 13 мъже и 17 жени. Беше потърсена обратна

връзка от тези пациенти въз основа на 5-степенната скала на Ликърт относно тяхното удовлетвореност от работата на мултидисциплинарния екип, който предоставя интегрирани грижи у дома. Въпросникът включва 12 въпроса, групирани в следните области: осведоменост, отношение/комуникация, време, физическа активност, професионализъм и полза/ефективност. Данните бяха сравнени с резултатите от проучване на удовлетвореността на контролна група от 30 пациенти, лекувани в същото отделение, но избрали да продължат своята рехабилитация по НЗОК. РЕЗУЛТАТИ: Респондентите от тестовата група са с висока степен на удовлетвореност в областта на „осъзнаването“ (съответно 4.80 и 4.90). Те споделят, че имат по-голяма свобода в ежедневните дейности след процедурите, провеждани от кинезитерапевта (4.93) и биха потърсили същия кинезитерапевт, ако се нуждаят от рехабилитация в бъдеще. Пациентите оценяват ефективното поведение/подход и комуникативните умения, проявявани от кинезитерапевта по време на рехабилитационния процес (5.00), което им позволява да разберат по-добре болестта си (4.93). Респондентите от тестовата група се чувстват много по-добре след всяка процедура, извършена от кинезитерапевта (5.00) и биха го препоръчали на други пациенти, които имат същите потребности (5.00). Удовлетворението от работата на кинезитерапевта се оценява от пациентите изключително високо, но само в рамките на модела на мултидисциплинарния екип, осигуряващ интегрирани грижи, за разлика от много ниските нива на удовлетвореност от качеството на рехабилитацията, осигурена от НЗОК (контролна група - 2:43 за издаване на „8“ и 2,40 за въпрос „10“). ЗАКЛЮЧЕНИЕ: водещата роля на кинезитерапевта е от съществено значение за пациента в модела на интегрираната грижа, предоставена от мултидисциплинарния екип в дома. Здравният проблем се решава чрез подход, насочен към пациента, в среда, която е позната и близка, с почти идентични разходи по отношение на пари, време, емоции и др. в сравнение с финансовото обезпечение, осигурено от НЗОК.

Ключови думи: интегрирана грижа, мултидисциплинарен екип, физиотерапия

3. Nenova G, Mancheva P, Kostadinova T, Mihov K, Dobrilov S. Mentoring in the fields of physiotherapy and integrated care. J of IMAV. 2018; 24(1):1923-1927.

ABSTRACT

A survey on the opinion of students studying Rehabilitation as a major subject on the role of their mentors and their qualities in the "Student Practice project". *The aim* of the study is to investigate the point of view of the students, involved in the "Student Practice" project, about the role and the qualities that mentors and academic coaches (physiotherapists) should possess in order to be created a selection criteria. Subject of the survey are 14 students studying at the Medical College of MU-Varna which study "Rehabilitation". These students participated in the "Students practice" project for the period November 2016 - March 2017. A feedback was sought from them through a questionnaire method with an exclusively prepared for the survey questionnaire. *The results* of the feedback from trainees showed their increased confidence in dealing with patients and their better integration within the work team. The knowledge and skills acquired by students in the "Student practices" project are a prerequisite for the development of mentoring as a priority for the state's education policy, with clear indications for choosing the most appropriate mentor and setting clear tasks for the acquisition of specific knowledge.

Keywords: mentoring, integrated care, physiotherapy

РЕЗЮМЕ

Изследвано е мнението на студентите, изучаващи рехабилитация като основен предмет, за ролята на техните наставници и качествата им в проекта „Студентски практики“. *Целта* на изследването е да се проучи гледната точка на студентите, включени в проекта „Студентски практики“ за ролята и качествата, които менторите и академичните наставници (кинезитерапевти) трябва да притежават, за да бъдат създадени критерии за техния подбор. Предмет на изследването са 14 студенти, обучаващи се в специалността „Рехабилитатор“ в Медицински колеж, МУ-Варна. Тези студенти участваха в проект „Студентски практики“ за периода от м. ноември 2016 г. до м.март 2017 г. От тях беше поискана обратна връзка чрез анкетен метод със специално подготвен за изследването въпросник. *Резултатите* от обратната връзка от обучаемите показаха повишеното доверие в работата с пациентите и тяхната по-добра интеграция в работния екип. Знанията и уменията, придобити от студентите в проекта „Студентски практики“, са предпоставка за развитието на наставничеството като приоритет за държавната образователна политика, с подробни указания за избор на най-подходящия наставник и поставяне на ясни задачи за придобиване на специфични знания.,

Ключови думи: менторство, интегрирана грижа, кинезитерапия

4. Shivachev Y, Grozdeva D, **Mancheva P**, Bogomilova St, Nenova G, Kostadinova T. Multidisciplinary cooperation between complementary and conventional medicine with patient suffering from myofascial pain syndrome. Journal of IMAB. 2018;24(3):2125-2128.

ABSTRACT

INTRODUCTION: Pain and vertigo in the neck zone are a common problem which leads to temporary and even permanent incapacity of work. The problems in the neck deteriorate the quality of life, and that makes people turn to the services of the health care system. The medications prescribed by conventional doctors have a symptomatic effect, which discourages patients and they more often start looking for the methods of complementary medicine as a part of their complex treatment. The cooperation complementary-conventional medicine could contribute to faster improvement with the patient suffering from myofascial pain syndrome. **CASE REPORT:** A 63-year-old female patient in the menopause, with over 30 years length of service as a bank employee, visited The Medical University of Varna and the University centre of East medicine with the following complaints: pain and vertigo in the whole spine for many years, hypertonic crises and tachycardia. She had been prescribed a medication treatment for a long time by a large team of specialists (neurologist, cardiologist, physiotherapist, psychiatrist). It didn't have a systematic or continuous effect, and that was the reason why the patient was incapable of work. The frequent absence from work and the feeling of inadequacy in life are the reasons for the patient to search for help by means of unconventional methods (complementary medicine), which is practised by members of the University centre of East medicine – Varna. **CONCLUSION:** The cooperation between complementary and conventional medicine offers new opportunities for applying the holistical approach in treatment with patients suffering from myofascial pain syndrome.

Keywords: complementary medicine, myofascial pain syndrome, reflex therapy, physical therapy.

РЕЗЮМЕ

ВЪВЕДЕНИЕ: Болката и световъртежът в областта на шията са често срещан проблем, който води до временна и дори постоянна неработоспособност. Проблемите във врата влошават качеството на живот и това кара хората да търсят услугите на системата на здравеопазването. Лекарствата, предписани от конвенционалните лекари, имат симптоматичен ефект, който обезсърчава пациентите и те по-често започват да търсят методите на комплементарната медицина като част от комплексното им лечение. Сътрудничеството между конвенционална и неконвенционална медицина може да допринесе за по-бързото подобрене на пациента, страдащ от миофасциална болка. **КЛИНИЧЕН СЛУЧАЙ:** 63-годишна пациентка в менопауза с над 30-годишен стаж като банков служител посети Университетския център по Източна медицина на Медицински университет-Варна със следните оплаквания: болка и световъртеж в гръбначния стълб от много години, хипертонични кризи и тахикардия. От доста време е на медикаментозно лечение и е лекувана от широк екип от тесни специалисти (невролог, кардиолог, физиотерапевт, психиатър). Това не е имало системен или постоянен ефект, поради което пациентът е бил неспособен да работи. Честата загуба на работоспособност и усещането за социална дезадаптация са причините пациентката да търси помощта на неконвенционалните методи (комплементарната медицина), практикувани от екипа на Университетския център по Източна медицина. **ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** Сътрудничеството между комплементарната и конвенционалната медицина предлага нови възможности за прилагане на холистичния подход в лечението на пациенти, страдащи от миофасциален синдром.

Ключови думи: комплементарна медицина, синдром на миофасциална болка, рефлексотерапия, физиотерапия.

Г) ПЪЛНОТЕКСТОВИ ПУБЛИКАЦИИ В БЪЛГАРСКИ НАУЧНИ СПИСАНИЯ

1. Ненова Г, Манчева П, Костадинова Т. Интегрираните грижи в работата на кинезитерапевта. Здравна икономика и мениджмънт. 2015;2(56):9-13.

ABSTRACT

In recent decades a lot of medical methods are applied that focus on early and complex rehabilitation, when solving the problems of the chronically ill polymorbid patients who suffer from arthrosis. These methods require formation of teams which include specialists and physiotherapist alongside them. The implementation of the patient-centered approach to the teamwork and the holistic approach towards the health problem of the patient requires joint efforts from various medical and non-medical professionals. However, the two main types of health facilities (hospitals and outpatient facilities) have fundamental differences-goals/tasks, economic, qualification, age, inertial, etc. which makes the concept of integrated care at home more and more relevant for the Bulgarian healthcare and the Bulgarian patients.

The aim of this study is to examine the role of the integrated care in the work of the physiotherapist. The results of the study show that the integrated care provided by a multidisciplinary team for patients with arthrosis displays the leading role of the physiotherapist in a home-based rehabilitation. An effectively functioning multidisciplinary team led by a physiotherapist would definitely help to adequately and timely solve the problems of the home-based patient and would improve the utmost quality of his life. Bringing the patient back to his work environment after an

effectively held rehabilitation is part of the vocational rehabilitation and it will reduce the load on health and social systems.

Keywords: integrated care, physical therapy, multidisciplinary team

РЕЗЮМЕ

През последните десетилетия за решаване проблемите на хронично болните полиморбидни пациенти с артрозна болест се прилагат всички достижения на медицинската наука и практика с акцент към ранната и комплексната рехабилитация, включваща екип от специалисти, сред които е и кинезитерапевтът. Прилагането на пациент-центрирания подход в екипната работа, както и хористичния подход към здравния проблем на пациента изискват обединяване на усилията на различни медицински и немедицински специалисти. Двата основни здравни субекти у нас (болници и заведения за извън болнична помощ), обаче, са носители на фундаментални различия на много нива – целево, „реформационно“, икономическо, квалификационно, възрастово, инерционно и т.н., което прави понятието „интегрирани грижи“ в домашни условия все по-актуално за българското здравеопазване и за българския пациент.

Целта на настоящото изследване е проучване ролята на интегрираните грижи в работата на кинезитерапевта. Резултатите от проведеното проучване показват, че предоставянето на интегрирани грижи от мултидисциплинарен екип при пациенти с артрозна болест извежда водещата роля на кинезитерапевта в условията на изнесената в дома рехабилитация. Един ефективно действащ мултидисциплинарен екип с лидер кинезитерапевта, определено би спомогнал за адекватно и навременно решаване проблема на пациента в домашни условия и би подобрил в максимална степен качеството му на живот. Връщането на пациента в неговата работна среда след ефективно проведената рехабилитация е част от трудово-професионалната рехабилитация, което ще намали товара на здравната и социалната системи.

Ключови думи: интегрирани грижи, кинезитерапия, мултидисциплинарен екип.

2. Недев Н, Манчева П, Негрев Н, Филкова С. Необходимост от провеждане на продължителна рехабилитация при пациенти, преживели мозъчен инсулт. Варненски медицински форум. 2014;3(4):49-52.

ABSTRACT

Stroke is the most common cause of severe disability and death. It occurs in approximately 60-70% of deaths and about 85-90% of surviving stroke patients. Its exclusive medical and social significance is determined not only by its high frequency and relatively high mortality, but also of severe disability in the majority of survivors requiring special care. Modern methods of rehabilitation are primarily focused on recovery of patients in a hospital environment, not paying attention to this process after discharge from hospital. *The purpose* of this report is to present the need for extensive rehabilitation for patients surviving stroke.

Keywords: stroke, lengthy rehabilitation, disability

РЕЗЮМЕ

Мозъчният инсулт е най-честата причина за тежка инвалидизация и смърт. Среща се при около 60-70% от починалите и при около 85-90% от преживелите мозъчен инсулт болни. Изключителното му медико-социално значение се определя не само от голямата му честота

и от сравнително високата смъртност, но и от тежката инвалидизация на голяма част от преживелите, изискващи специални социални грижи. Съвременните методи за рехабилитация са насочени предимно към възстановяване на пациентите в болнична среда, като не се отделя внимание на този процес след изписването им от лечебното заведение. *Целта* на настоящия доклад е да се представи необходимостта от провеждането на продължителна рехабилитация при пациентите, преживели мозъчен инсулт.

Ключови думи: мозъчен инсулт, продължителна рехабилитация, инвалидизация

3. Забунов А, Манчева П, Маджова В. Удовлетвореността на общопрактикуващите лекари от работата – основен фактор за ефективността на здравната система. Варненски медицински форум. 2014;3(2):277-280.

ABSTRACT

The central role of general practitioners (GPs) in the healthcare system, their closeness to the patient and their decisive role in the process of health problem solving, reasonably engages the attention of scientists and health managers. Actuality of the issue is supported by the alarming and sustained trend for diminution of the number of gainfully employed physicians in Bulgaria, including GPs, fluctuation of manpower and emigration of doctors, as well as the reluctance of newly graduated doctors to specialize General medicine as a career opportunity. All this sets the need to determine the factors and reasons motivating work satisfaction of GPs. *The objective* of our study amongst 108 GPs, primary care practice holders, in Varna region for the period September – December 2013 is to investigate the factors determinant for the GPs' feeling of work satisfaction. The responders pointed out a number of alarming factors, related to the lack of time for communication and care for the patient, insufficient informing of the society about the meaning of 24 hour doctor disposition (35%), shortness of habits to communicate with the healthcare system (16%), low level of patient health information and compliance (19%) etc. Study *results* indicate the need for changes of normative order in general practice.

Keywords: satisfaction, general practitioner, primary healthcare, management.

РЕЗИОМЕ

Централното място на общопрактикуващите лекари (ОПЛ) в здравната система, близостта до пациента и определящата им роля в процеса на решаване на здравните проблеми, с основание ангажират вниманието на учените и здравните мениджъри. За актуалността на проблема „удовлетвореност от работата“, допринася и наблюдаваната през последното десетилетие тревожна и трайна тенденция за намаляване числеността на активно практикуващите лекари в България, в т.ч. и ОПЛ, увеличаване на текучеството и емиграцията, както и нежелание на новозавършилите лекари да специализират обща медицина. Това налага да се изследват факторите и да се търсят причините, обуславящи удовлетвореността от работата на ОПЛ. *Целта* на проведеното анкетно проучване сред 108 ОПЛ, титулари на практики за първична индивидуална медицинска помощ от Варна и областта, за периода м.септември – м.декември 2013 г. е да се изследват факторите, определящи усещането за удовлетвореност сред общопрактикуващите лекари от Варна и областта. Респондентите изтъкнаха редица фактори-проблеми, свързани с недостатъчното време за комуникация и обгрижване на пациента, липсата на достатъчна информираност на обществеността за 24-часовото разположение (35%), липсата на навици за контакт със

здравната система (16%), ниската здравна култура, ниският къмплаянс от страна на пациентите (19%) и др. *Резултатите* от изследването изтъкват необходимостта от промени в нормативната уредба в ОМП.

Ключови думи: удовлетвореност, общопрактикуващ лекар, първична здравна помощ, мениджмънт

4. Ненова Г, Манчева П. Оценка на качеството на обучение в МК-Варна през погледа на студента. Варненски медицински форум. 2015;4(3):569-572.

ABSTRACT

Interest in the opinion of students on various issues of academic environment is a fact even with the emergence of the first universities. First studies with statistical significance received worldwide distribution merged under the common name "student assessment for teaching and teachers". With the inclusion of requirements for higher education institutions to develop and implement internal systems to evaluate and maintain the quality of education in the Higher Education Act, universities stepped up significantly their efforts to study the views of students on the quality of education, including quality teaching. *The purpose* of this article is to present an assessment of the quality of education in the Medical College – Varna through the eyes of the student and to bring out the guidelines for changing the quality of the learning process. In early 2015 we examined the views of 188 students in the college from eight majors. In conclusion, the results and analyzes showed that there is a significant difference in students' opinions from different disciplines, which is an indicator of the difference in the quality of education in the direction of curricula, facilities for the practice and the timeliness and manner of presenting the material taught. *The results* of the questionnaire survey showed a lack of important information that is the basis of an overall assessment of the learning process and is essential for making future decisions for change. Insufficient work with students beside the already planned activities is assessed as a problem for the students during their training.

Keywords: quality, students, survey, training, assessment.

РЕЗЮМЕ

Интересът към мнението на студентите за многообразните проблеми на академичната среда е факт още с възникването на първите висши училища. За пръв път изследвания със статистическа значимост, получили разпространение в световен мащаб се обединяват под общото наименование „студентска оценка за преподаването и преподавателите“. С включването на изискванията към висшите училища да разработят и внедрят вътрешни системи за оценяване и поддържане на качеството на обучение в Закона за висшето образование, висшите училища активизираха значително своите усилия по изследване на мнението на студентите за качеството на обучението, в това число и за качеството на преподаването. *Целта* на настоящата статия е да се представи оценката за качеството на обучение в Медицински колеж – Варна през погледа на студента и да се изведат основните насоки за промяна на качеството на обучителния процес. В началото на 2015 г. се изследва мнението на студентите, като в него взеха участие общо 188 студенти от 8 специалности. В заключение на получените резултати и проведените анализи може да се каже, че има съществена разлика в мнението на студентите от различните специалности, което е

показател за разлика и в качеството на обучението в посока учебни програми, материална база за провеждане на практиката и актуалност и начин на поднасяне на преподавания материал. *Резултатите* от изследването с наличните въпросници показва недостиг на информация, която е в основата на цялостната оценка за процеса на обучение и е от съществено значение за вземането на бъдещи решения за промяна. Недостатъчната работа със студентите извън предвидените занимания се оценява като проблем от студентите в процеса им на обучение.

Ключови думи: качество, студенти, анкета, обучение, оценка

5. Ненова Г, Манчева П. Контролът на качеството на преподаване в Медицински колеж-Варна – метод за повишаване на нивото на подготовката. Здравна икономика и мениджмънт. 2016;2(60):7-11.

ABSTRACT

The research of the student satisfaction is a form for control of the quality of teaching and is the primary method for increasing the level of the training. *The goal* of the study is to investigate the student satisfaction from the teaching quality in the Medical College of Varna. *Material and methods:* it was examined the student satisfaction that are from the three courses which are part of the eight specialities in the Medical College (MC) of the Medical University of Varna in the following areas: motivation and resources for choosing the university; educational content; lectures; exercises and seminars; training facilities and the opportunity to participate in scientific forums. the survey was conducted in February-March 2016 with the participation of 72.50% of the students. *The results* show that the highest satisfaction with the quality of teaching is in the majors `medical laboratory tester`, `X-ray technician` and `medical optician` in the `educational content` area. The satisfaction with the facilities is highest in the `dentist` speciality. The expectations of the students for realization in the labour market are the highest in the major `medical optician`, `medical technician`, `X-ray technician` and `rehabilitation therapist`. *In conclusion*, the survey displays a need for an introduction of a „Bachelor“ degree – three years for `public health inspector` and four years for the major "rehabilitation therapist" as well as: enough faculties for practical training for the specialities "rehabilitation therapist", "Public Health Inspector", "medical laboratory tester" and "assistant pharmacist"; improvement of the material and technical base for the majors "Public Health Inspector", "medical technician", "assistant pharmacist"; updating the library for the specialities "medical technician" and "assistant pharmacist".

Keywords: education, satisfaction, quality control

РЕЗИОМЕ

Изследването на удовлетвореността на студентите е форма за извършване на контрол на качеството на преподаването и се явява основен метод за повишаване на нивото на тяхната подготовка. *Целта* на изследването е да се проучи удовлетвореността на студентите от Медицински колеж за качеството на преподаване. *Материал и методи:* изследвана е удовлетвореността на студентите от трите курса на осемте специалности в Медицински колеж (МК) на Медицински университет-Варна в следните области: мотивация и източници за избора на висше училище; учебно съдържание; лекционен курс; упражнения и семинари; условия за подготовка и възможност за участие в научни форуми. Проучването е проведено през м. февруари- м. март 2016 г. с участието на 72.50% от студентите. *Резултатите* показват, че удовлетвореността от качеството на преподаване е най-висока в

специалностите „медицински лаборант“, „рентгенов лаборант“ и „медицински оптик“ в частта „учебно съдържание“. Удовлетвореността от условията на материалната база е най-висока в специалността „зъботехника“. Очакванията на студентите за реализация на пазара на труда са най-високи в специалностите „медицински оптик“, „медицински лаборант“, „рентгенов лаборант“ и „рехабилитатор“. В *заключение* проведеното изследване извежда необходимостта от въвеждане на ОКС „бакалавър“ – 3 години за „инспектор обществено здраве“ и 4 години за специалността „рехабилитатор“, както и достатъчно бази за практическо обучение – „рехабилитатор“, „инспектор обществено здраве“, „медицински лаборант“ и „помощник фармацевт“; подобряване на материално-техническата база – „инспектор обществено здраве“, „медицински лаборант“, „помощник фармацевт“; осъвременяване на литературните източници в библиотеката по специалностите „медицински лаборант“ и „помощник фармацевт“.

Ключови думи: обучение, удовлетвореност, контрол на качеството

6. Ненова Г, Костадинова Т, **Манчева П.** Образованието по кинезитерапия в България – проблеми и насоки за решения. Варненски медицински форум. 2016;5(2):161-165.

ABSTRACT

Physiotherapy is regulated medical profession recognized within the European Union. Universities that train such personnel determine the practical powers according to the name of the program: rehabilitation, physiotherapy, ergotherapy, occupational therapy, massage, etc. *The purpose* of this article is to study physical therapy education at universities in Bulgaria. The analysis of the realities in Bulgaria shows a lack of uniformity in the formation of professional competence of medical professionals who practice healing through movement. Studying it as a specialty should be carried out in the School of Public Health and the higher medical schools.

Keywords: physiotherapy, education, rehabilitation

РЕЗЮМЕ

Кинезитерапията е регулирана медицинска професия, разпознаваема в рамките на Европейския съюз. Висшите училища, които обучават такива кадри, определят практическите им правомощия съобразно наименованието на специалността: рехабилитация, кинезитерапия, ерготерапия, трудотерапия, масаж и т.н. *Целта* на настоящата статия е да се проучи образованието по кинезитерапия във висшите училища в България. Анализът на реалностите в България показва липсата на единство във формирането на професионалните компетенции на медицинските специалисти, които практикуват лечение чрез движение. Изучаването ѝ като специалност следва да се извършва във факултетите по обществено здраве и във висшите медицински училища.

Ключови думи: кинезитерапия, обучение, рехабилитация

7. Петрова Г, Ненова Г, Михов К, Добрилов Св, Костадинова Т, Георгиева Е, **Манчева П.** Модели за интегрирани грижи при пациенти с артроза в Канада. Социална медицина. 2015;(4):31-33.

ABSTRACT

The publication presents some Canadian integrated care models for patients with osteoarthritis. The implementation of these multidisciplinary care is connected with good communication and connection between the sides involved. Key elements are: application of disease specific interventions, varying from diagnostics, treatment, rehabilitation, and patients training. Integrated care models for patients with osteoarthritis includes mainly general practitioners and/ or teams of health specialists (psychologist, physiotherapist, etc.) in the system of primary medical care. Determination of the components and evaluation of the integrated care for patients with osteoarthritis is based on the theory of Alter.

Keywords: models and methods of evaluation, integrated care, osteoarthritis, multidisciplinary teams

РЕЗЮМЕ

В публикацията са представени някои канадски модели за интегрирани грижи при пациенти с артроза. Прилагането на мултидисциплинарни грижи е свързано с добра комуникация и координация между различните заинтересовани страни. Ключови елементи при тези грижи са прилагане на специфични за заболяването интервенции, вариращи от диагностика и лечение до рехабилитация и обучение на пациентите. В моделите за предоставяне на интегрирани грижи при артроза участват предимно общопрактикуващи лекари и/или екипи от здравни специалисти в системата за първична медицинска помощ. За определяне на компонентите и за оценка на интегрираните грижи при пациенти с артроза се използва теорията на работната система на Алтер.

Ключови думи: модели и методи на оценка, интегрирани грижи, остеоартроза, мултидисциплинарни екипи

8. Ненова Г, Манчева П. Високото качество на обучението в МК гарантира ли добра реализация на пазара на труда? Варненски медицински форум. 2015;4(3):573-576.

ABSTRACT

High quality vocational education and training (VET) is a condition for improvement of acquired and achievement of new skills. This is the basis for compliance with the requirements of the labor market, improvement of employment and increasing economic growth. Deficiencies in professional training negatively affect economic performance and lead to delays in the progress of society. The recent occurring in the balance of the labor market in terms of correlation between demand and supply of skilled work force causes difficulties in production and social tensions due to unemployment. Such a situation is incompatible with the development prospects of the country in the conditions of globalization and as an equal and full member of the European Union according to concepts, programs and rules for its development. Therefore, adequate measures are necessary to significantly improve the quality of vocational education and training. The purpose of this article is to examine the views of the students on their implementation on the labor market and employers' views on the preparation of cadres. In the beginning of 2015 we studied 188 students from Medical College – Varna and 116 employers. *The results* show that students assess highly their competitiveness in comparison to their peers from other colleges. Employers are significantly more critical and in most cases indicate that graduates lack practical knowledge and skills. This is a proof that excellent theoretical knowledge is not sufficient for the realization on the labor market and

there is a need to focus on practical training, especially in professions that require more practical skills, for example – dental technicians, therapists, beauticians and others.

Keywords: quality of education, students, employers, labor market realization

РЕЗЮМЕ

Високото качество на професионалното образование и обучение (ПОО) е условие за усъвършенстването на притежаваните умения и за придобиването на нови такива. Това е основа за постигане на съответствие с изискванията на пазара на труда, подобряване на заетостта и увеличаване на икономическия растеж. Недостатъците в професионалната подготовка се отразяват негативно върху икономическите резултати и водят до забавяне на обществения прогрес. Същевременно проявяващото се у нас през последните години влошаване баланса на пазара на труда по отношение на съответствието между търсене и предлагане на високо квалифицирана работна сила предизвиква затруднения в производството и социално напрежение, дължащи се на безработица. Подобна ситуация е несъвместима с перспективите за развитие на страната ни в условията на глобализация като равностоен, пълноценен член на Европейския съюз, съобразно концепциите, програмите и правилата за неговото развитие. Поради това са необходими адекватни действия за съществено подобряване качеството на професионалното образование и обучение. *Целта* на статията е да се изследва мнението на студентите относно реализацията им на пазара на труда и мнението на работодателите за подготовката на кадрите. В началото на 2015 г. са изследвани 188 студента от Медицински колеж – Варна и 116 работодателя. *Резултатите* показват, че студентите оценяват високо своята конкурентноспособност спрямо своите колеги от другите колежи. Работодателите са значително по-критични, като в повечето случаи посочват, че дипломираните специалисти притежават недостатъчни практически знания и умения. Това е доказателство, че отличната теоретична подготовка не е достатъчна за реализацията на пазара на труда, а е необходимо да се акцентира и на практическата подготовка, особено в професии, които изискват повече практически умения, например – зъботехници, рехабилитатори, медицински козметици и други.

Ключови думи: високо качество на обучението, студенти, работодатели, пазар на труда, реализация

9. Николова Д, Иванова Е, Манчева П. Източните оздравителни системи – терапевтични аспекти и тяхното приложение за формиране на здравословен начин на живот. Варненски медицински форум. 2017;6(2):242-245.

ABSTRACT

With this topic we are covering the possibilities of Eastern health systems and their application in modern living conditions. Through the last years the part of the socially significant diseases and the main reason for their occurrence is unhealthy eating, static way of life and daily stress and pressure. Serious issues can be found in regard to optimal physical activity at different ages. In relation to this we need to introduce daily activities which are showing good and long-lasting results. The Eastern system of exercises is effective for people in a wide range of age, including those with very low levels of physical training. Their impact on health is based on a holistic approach to the human organism which includes the unity of the physical, mentally-emotional and spiritual level and the relationship between consciousness and will.

Keywords: Eastern health systems, health, physical activity

РЕЗЮМЕ

В последните години се увеличава дялът на социално значимите заболявания и най-често причината за тяхното възникване е нездравословното хранене, статичният начин на живот и ежедневието стрес и напрежение. Сериозни проблеми се срещат по отношение на оптималната двигателна активност при различните възрастови групи. Във връзка с това е необходимо в ежедневието да се включат в занимания, които дават добри и дълготрайни резултати. Източните системи от упражнения са ефективни при хора от широк възрастов диапазон, включително и при тези с много ниски нива на физическа подготовка. Тяхното въздействие върху здравето се основава на холистичния подход по отношение на човешкия организъм, което включва единството на физическо, умствено-емоционално и духовно ниво и връзката между съзнанието и волята. Целта на статията е да се разгледат възможностите на Източните оздравителни системи и тяхното приложение в съвременните условия на живот.

Ключови думи: източни оздравителни системи, здраве, двигателна активност

10. Манчева П, Шивачев Я. Неконвенционалните методи на лечение като част от холистичния подход в мениджмънта на хроничната инвалидизираща болест. Здравна икономика и мениджмънт. 2017;2(64):33-35.

ABSTRACT

The growing number of chronically polymorbid ill patients is definitely connected with the progress of conventional medicine and the increase in life expectancy. This poses a lot of challenges in front of traditional methods of treatment, which undoubtedly play a part in the acute and decompensated phases of a disease. The long life with a chronically polymorbid state leads to disability and low quality of life. The patients are forced to face and search other ways which can contribute to their return into active and independent life. With the help of unconventional therapy they find a wide range of methods for complete influence upon the three components of health yet with insignificant and short-lasting side effects. The expectations of citizens and society in the next years are going to direct inevitably towards unconventional methods of treatment as an opportunity to improve holistic health. The Bulgarian legalization obliges some of the unconventional methods in holistic therapy to be practiced only by doctors who have passed training and acquired qualification for their use. The research show that it is necessary the regulation to be revised urgently regarding its adaptation to the latest changes in the Law of Health in order to face the needs of chronically ill patients.

Keywords: holistic approach, chronic disease, disability, East medicine

РЕЗЮМЕ

Нарастването на хронично полиморбидно болните пациенти определено се свързва с напредъка на конвенционалната медицина и увеличаване на преживяемостта. Това поставя множество предизвикателства пред традиционните методи на лечение, които несъмнено имат своето място в острите и декомпенсирани стадии на заболяването. Дългият живот с полиморбидно хронично състояние води до инвалидност и ниско качество на живот. Пациентите са принудени да се обърнат и да потърсят други средства, които да спомогнат за връщането им към активен и самостоятелен живот. В лицето на неконвенционалната терапия те намират широк набор от методи за цялостно въздействие върху трите компонента на здравето, при това с незначителни и бързопреходни странични явления. Очакванията на гражданите и обществото в следващите години неизбежно ще бъдат обърнати към

неконвенционалните методи на лечение като една възможност за подобряване на холистичното здраве. Българското законодателство задължава някои от неконвенционалните методи на холистичната терапия да се практикуват само от лекари, преминали обучение и придобили правоспособност за тяхното приложение. Изследванията показват, че е необходимо спешно да се преработи Наредбата с оглед адаптирането ѝ към последните промени в Закона за здравето, за да се посрещнат потребностите на хронично болните пациенти. **Ключови думи:** холистичен подход, хронична болест, инвалидност, източна медицина